

Bulletin

ISSN: 1572-1655
2021 - nummer 106

KERK VAN DE TOEKOMST

Woord Vooraf*Nico Belo. pag. 2***Open up***Joska van der Meer. pag. 6***De kerk van de toekomst***Diederiek van Loo. pag. 9***Evangelisatie van het platteland, een gepasseerd station!***Bert Glorie. pag. 11***Een zwembad met een glijbaan en gratis ijs***Theo Hettema. pag. 15***Werkers in de wijngaard***Marco Luijk. pag. 17***In de verwachting van de toekomst van de Heer***Bernd Wallet. pag. 21***Kerk met pubers***Nico Belo. pag. 24***Kerk tussen toekomst en realiteit***Almatine Leene. pag. 27***Evenwicht en vertrouwen. Pastoraal theologische reflecties over de toekomst van kerkgemeenschappen***Annemie Dillen. pag. 28***Herbronnen als grote uitdaging***Sake Stoppels. pag. 31***Toekomst-alert: de Blockchainkerk komt eraan!***Eric van den Berg. pag. 33***Kerkvernieuwing: durven we nog trage vragen te stellen?***Nico Belo. pag. 36***Weer open!***Nico Belo. pag. 38***Boekbespreking: A. Schuringa en Simone Beemster - Storylistening***Lydia Roosendaal. pag. 41***Boekbespreking: Nico Grijzenhout, Vitaal gemeente zijn***Lydia Roosendaal. pag. 42***NICO BELO**

In het Woord Vooraf van het WKO-bulletin, nr. 105, *Kerk na de crisis*, schreef ik dat corona werkt als een vergrootglas. De pandemie draagt eraan bij dat we sterker en beter de scheuren in ons kerk-zijn zien, maar daagt ook uit na te denken over de vraag 'Hoe dan wel?' Of anders geformuleerd: Hoe ziet de toekomst van de kerk er uit? Of nog opener geformuleerd: Hoe ziet de kerk van de toekomst er uit? Met deze laatste vraagstelling zitten we niet vast aan de al voorgegeven vormen van kerk-zijn nu. Ik merkte dat het ook ruimte biedt om eerlijk uit te spreken: 'Ik weet het niet.' En dat er in ons stil-zijn behoefte komt om af te stemmen op de Heilige Geest: welke weg wijst Hij?

In het WKO-bulletin nr. 105, *Kerk na de crisis*, maakten we een begin met het nadenken over de kerk van de toekomst. Nu proberen we concreter te worden. We krijgen eerst een zevental artikelen, geschreven door mensen die of in de praktijk van kerk-zijn staan, of zich veel met die praktijk bezig houden (door middel van advisering of begeleiding). Glorie, Hettema, Van Loo, Luijk, Van de Meer, Wallet en ondergetekende hebben een poging gewaagd.

Vervolgens hebben we aan een groepje schrijvers gevraagd om wat meer afstand te nemen en op het zevental artikelen te reflecteren. Deze schrijvers staan ook in de praktijk van kerk-zijn, maar aan hen hebben we specifiek gevraagd: 'Reflecteer eens vanuit je deskundigheid. Welke aandachtspunten voor de kerk van de toekomst zie je? Welke agendapunten voor de doordenking van kerkontwikkeling?'

Kerkontwikkeling schrijf ik. Ik doe dat vanuit een stukje verlegenheid. Bestaat Kerkelijk Opbouwwerk nog wel? Zijn niet heel veel kerkelijk opbouwwerkers weggesaneerd? En krijgt in de theologische opleidingen (zowel hbo als academisch) kerkopbouw of gemeenteopbouw nog wel aandacht? 'Jawel', zeggen de mensen die werkzaam zijn in het theologisch onderwijs, 'het krijgt

zeker de aandacht, maar meer geïntegreerd'. Maar als je kijkt naar het aantal *European credits* (ec's) voor onderdelen die gerekend kunnen worden tot kerkopbouw, gemeenteopbouw of kerkelijk opbouwwerk, dan schrik je toch wel. De aandacht voor kerkopbouw is versplinterd. Dat er anders tegen kerkelijk opbouwwerk aangekeken wordt, is wel te begrijpen. Kerkelijk opbouwwerk zou de associatie kunnen oproepen dat je met goede doordenking, aanpak, organisatie en vormen de kerk zou kunnen bouwen. Iets van een soort maakbaarheid? Voor en na corona zijn we tot de ontdekking gekomen, dat je de kerk niet kunt maken. Natuurlijk spraken we dit al theologisch uit, maar de praktijk heeft ons dat hard duidelijk gemaakt.

Waar denken we dan nog systematisch na over kerkelijk opbouwwerk of kerkontwikkeling? 'Daar hebben we toch het WKO voor?' Ja, dat is makkelijker gezegd dan te realiseren. Juist de mensen die in de praktijk van kerkelijk opbouwwerk staan en de docenten binnen hbo en wo zijn in aantal sterk verminderd. De meeste kerkopbouwers hebben toch al grijze haren!

En toch blijf de behoefte aan systematische doordenking vanuit de theologie en de praktijk (contextuele ecclesiologie!) bestaan. Maar waarover hebben we het dan? Wat zijn dan de aandachtspunten of agendapunten? Vandaar onze vraag aan het viertal reflecterende schrijvers: Van de Berg, Dillen, Leene en Stoppels. Het nadenken over de toekomst van kerkopbouw houdt het bestuur van het WKO ook behoorlijk bezig.

De wens bestaat om bij de systematische doordenking van kerkopbouw of kerkontwikkeling de eerste lijns-professionals te betrekken. En zo is het verlangen ontstaan om een *dag van de kerkopbouw* te organiseren (vrijdag 4 februari 2022).

Toen we als redactie vanuit het bestuur over dit idee hoorden, was het voor ons een stimulans om het WKO-bulletin-nummer uit te geven voor deze dag van de kerkopbouw, ter inhoudelijke voorbereiding van de dag.

Als redactie zijn we blij dat dit gelukt is. We willen de lezers uitdagen om de artikelen zo te lezen, dat we aandachtspunten, bespreekpunten, agendapunten destilleren voor de komende tijd van het WKO. In de komende maanden moet dat mogelijk zijn! En natuurlijk onderstrepen we de hartelijke uitnodiging vanuit het bestuur voor deze dag van de kerkopbouw (zie pag. 5).

Naast de artikelen treffen we ook enkele boekbesprekingen aan.

Intussen wil ik ook wijzen op twee andere 'plekken' van doordenking over kerk-zijn in de toekomst:

- Ons WKO-lid Sake Stoppels is vanuit zijn lectoraat aan de CHE (opleiding Theologie), samen met zijn kenniskring druk bezig met nadenken over en onderzoeken naar *Zingeving in nieuwe geloofsgemeenschappen*. Recent verscheen een themanummer van *Kerk en Theologie* (2021, nr. 72). Het is het tweede themanummer in de reeks van drie. In 2020 had het tijdschrift *Inspara* zo'n themanummer (2020-2). Nu dus in *Kerk en Theologie* en het is de bedoeling dat in 2023 in *Theologia Reformata* een themanummer uitkomt. Een breed spectrum van de protestantse kerkelijke wereld wordt zo met de bevindingen van dit onderzoek bereikt.

In de inleiding van dit themanummer maakt Sake Stoppels duidelijk dat de vraagstelling is: 'Hoe kan het Evangelie van Jezus Christus goed nieuws worden en heilzaam zijn voor mensen van nu die het niet of nauwelijks kennen?' Een voorzichtige conclusie is: 'Heil blijkt aardser te worden, minder gericht op ons eeuwig wel en wee.'

Het lectoraat van de CHE werkt samen met Stefan Paas, die vanuit de Theologische Universiteit Kampen onderzoek doet naar *heil*. Dit onderzoek vindt plaats binnen het programma *Salvation in the 21st century*.

Mooi dat die samenwerking er is. Wat uit deze onderzoeken gaat komen, lijkt me ook zeer behulpzaam voor de agendastelling van het WKO voor de toekomst.

- Vanuit de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt en de Nederlands Gereformeerde Kerken is er een programma ontwikkeld onder de naam *Kerk 2030*. Dit naar aanleiding van de hereniging van deze kerken. Een landelijk geloof-, leer en ontwikkeltraject wordt aangeboden: *GLOW* (Geloven, Leren en OntWikkelen) met materiaal voor de plaatselijke gemeenten (gemeenteleden, kerkenraden en professionals) om te helpen bij de doordiening over de kerk van de toekomst. Dit alles wordt gevoed en gestimuleerd door de vakgroep Praktische Theologie van de Theologische Universiteit Kampen (onder leiding van ons WKO-lid Hans Schaeffer). Wat ik ervan gezien heb, ziet er keurig verzorgd uit. Kijk zelf op de website www.kerk2030.nl.

Het borrelt in het werkveld als het gaat om de vraag 'Hoe ziet de kerk van de toekomst er uit?' Dat is een goed teken. Hopelijk werkt het aanstekelijk en groeit het uit tot een levendig *Werkverband Kerkelijk Opbouwwerk of Kerkontwikkeling*, waarin we elkaar én praktisch én in reflectie bemoedigen en ondersteunen. Het is de zaak (de kerk!) meer dan waard!

Tenslotte moet ik nog een verzuim goedmaken. Bij het uitkomen van het vorige nummer van het WKO-bulletin had *Evelien Reeuwijk* afscheid genomen van de redactie. Haar verandering van werk (buiten de sector van kerkopbouw) leidde tot het stoppen van het redactiewerk. We danken haar voor haar inzet en werk voor de redactie. Intussen draait *Nelleke ten Wolde* volop mee. Dat kan ze ook, omdat ze in het verleden in de redactie van het WKO-bulletin heeft gezeten. Dat is dus ook mogelijk: je kunt het redactiewerk gewoon missen. Want door het redactiewerk word je uitgedaagd na en verder te denken over kerkelijk opbouwwerk of kerkontwikkeling. Als redactie zijn we blij met de versterking door Nelleke. We wensen haar een goede redactietijd toe.

•• Hans Pasveer ••

16 Augustus 2021

Net voor het afronden van de kopij voor dit WKO-bulletin kregen we bericht dat op 16 augustus 2021 Hans Pasveer op 90 jarige leeftijd is overleden. Hij was praktisch theoloog, een ras-gemeentebouwer en ook in WKO-kring goed bekend. In het volgend nummer van het WKO-bulletin zal een in memoriam verschijnen.

WAT IS 'DE KERK' VAN DE TOEKOMST?

MET ALMATINE LEENE, BERND
WALLET EN ANDEREN...

Dag van de Kerkopbouw

4 februari 2022

Grote Kerk Harderwijk

10.00 - 15.00

Entree: € 50,- incl. lunch

WKO-leden: gratis

NB. Er is beperkt plaats

***Waar moeten we onze kostbare
tijd en aandacht aan geven om
tot een levende, vitale kerk van
de toekomst te komen?***

Met elkaar gaan we op zoek naar de agenda voor kerkelijk opbouwwerk. Aan de hand van het WKO-bulletin waarin diverse schrijvers vanuit uit verschillende kerken en invalshoeken reflecteren op de kerk van de toekomst gaan we aan de slag. We zien je graag op deze interactieve, praktische en sfeervolle dag!

Ga voor meer informatie naar
www.wvko.nl/dagvandekerkopbouw

Organisatie is in het handen van het
WKO - werkverband kerkelijk
opbouwwerk.

JOSKA VAN DE MEER

Lock down – open up
In het Nederlands: gesloten – open.
In het Engels klinkt door hoe je je kan voelen in
quarantaine: down.

Pinksteren betekent vanuit lockdown: open up.
De leerlingen doen het vol vurig aanstekelijk en-
thousiasme.

De natuur doet het even uitbundig.

De wereld om ons heen opent zich langzaam maar
zeker, stapje voor stapje....

En wij?

(uit mijn Pinkster overweging 2021)

Hoe gaan we straks verder?

Die vraag stellen we ons in de Ontmoetingskerk al een tijdje. We hebben tot nu toe een aantal aanknopingspunten om op door te denken. Die deel ik in dit artikel met u. Ik blik eerst terug op hoe de coronatijd in onze kerk is verlopen, omdat zich mijns inziens hierin contouren aftekenen van de Ontmoetingskerk na de crisis. Daarna geef ik aan wat we in deze rare, lastige en verrassende tijd ontdekten en enkele praktische zaken die we zeker willen gaan vasthouden.

Terugblik in de tijd: lockdown

De coronaperiode bracht ad hoc activiteiten voort. Als pastoresteam wilden we zo nabij zijn én als kerk zo open mogelijk, met inachtneming van de coronamaatregelen.

In het voorjaar van 2020 waren we vooral druk met uitvinden en uitvoeren van wat er nog wél kon. Traditiegetrouw is de zomer een periode waarin de kerk wat betreft activiteiten gesloten is. Maar nu, tijdens corona, waren we meer dan anders (en anderen) open: voor de bemoedigingsmomenten, voor een rouwinloop voor mensen uit de wijk die iemand verloren hadden aan corona of tijdens de coronaperiode. En er was een muzisch, creatief tweewekelijks zomer- en ontmoetingsprogramma in de tuin.

In september 2020 startten we het kerkelijk werkjaar met het thema 'Kerk als oplaadpunt'. Dit als bezinning op de vraag 'Waar laad jij van op?' Een op-
laadpunt is een plek waar

je even stopt, tot rust komt, om bij te tanken en daarna verder te kunnen. Je hoeft niet alles alleen te doen, een oplaadpunt geeft je energie. Zo'n plek wilden we als kerk zijn. Maar al snel bleek dat het beeld van kerk als oplaadpunt alleen mooi is als je open kunt zijn. Mensen moeten naar je toe kunnen komen en precies dat kon nauwelijks tijdens lockdown in de lange winter 2021. De kerk was zeer beperkt open (alleen voor bemoedigingsmomenten en uitgifte Voedselbank) en voor wie niet digitaal vaardig was, onbereikbaar ver weg.

In het voorjaar en de Vastentijd van 2021 hebben we daarom iedereen uitgenodigd om mee te gaan 'stappen': meer tijd te nemen voor vormen van contact die nog wel konden: Straatpraatjes, Telefoontjes, Appjes, Postkaartjes. We stimuleerden om op straat letterlijk bij elkaar stil te staan.

Na Pasen waren er Emmaüswandelingen: twee aan twee wandelen met een gespreksvraag. En na Pinksteren groeit met meer kerkgangers en andere activiteiten het aantal contacten gestaag.

Als ik nu mensen tegenkom, die ik dus lang niet in levende lijve gezien heb, denk ik vaak: "Goh, wat ben je oud geworden". Coronajaren zijn net als tropenjaren: ze tellen dubbel. Dus zijn jong en oud straks zomaar drie jaar ouder en wijzer geworden!

Voor ons vrijwilligersbestand heeft dat grote gevolgen. Want corona camoufleert: de krimp in kerkbezoek en vitaliteit van vrijwilligers die al gaande was, wordt nu extra zichtbaar. Maar gelukkig nemen juist nu jongere vrijwilligers meer verantwoordelijkheid.

Aanknopingspunten voor een nieuwe start

Nabij
kan niet
Dan maar zo
dichtbij mogelijk als kan
1,5 meter

(gedichtje gemaakt tijdens het zomerprogramma 2020)

In deze coronatijd is ons uitgangspunt steeds geweest: **doen wat nog wél kan en zo nabij mogelijk blijven**. Die twee dingen zijn ook mooie aanknopingspunten voor na corona. Doen wat nog wel kan met een kleiner aantal kerkgangers, minder vrijwilligers en minder geld. En toch zo nabij mogelijk blijven, op veel verschillende manieren. Corona bracht een aantal nieuwe mogelijkheden om kerk te zijn. Hieronder beschrijf ik de ontwikkelingen die we na corona meenemen in de organisatie:

Online beelduitzendingen

Al heel snel konden we onze net nieuwe apparatuur inzetten voor online beelduitzendingen van vieringen. Vervolgens volgden beelduitzendingen van uitvaarten, communie- en vormselvieringen, lezingen en andere activiteiten. Zo maakten we bijvoorbeeld voor de traditionele medewerkersavond van de tweedehands goedereninzameling Klaasmarkt een programma online. En werd ook de opening van onze kunstexpositie van schilderijen, voor de ramen en dus van buitenaf te bekijken, online uitgezonden. Er waren een aantal poëzie- en muziekavonden.

De online uitzendingen leverden reacties op uit onverwachte hoeken, zowel wat betreft nieuwe bezoekers die de kerk nog niet kenden, als de plaats waar reacties vandaan kwamen: uit Nederland en ver daarbuiten. Bij uitvaarten en eerste communievieringen konden immers opeens familieleden uit Vietnam, Nigeria, Australië en Italië toch de viering volgen.

Waar twee of drie in mijn naam bijeen zijn ben Ik in hun midden

Het duurde even voor de knop om was om niet meer te denken in de grote aantallen. Daarna kwam er ruimte: letterlijk door een andere opstelling in de kerk met 70 in

plaats van 300 stoelen en om de 1,5 meter te overbruggen tussen de stoelen een tafeltje met een kaarsje en een bloemetje. “Goh, wat ziet het er zo gezellig uit”. Misschien zetten we al die stoelen niet meer terug, sommige daarvan bleven toch al leeg buiten de grote feestdagen.

Drie zangers kun je niet vergelijken met een heel koor, maar ze brachten wel mooie muziek in de kerk! Is het nodig dat in de toekomst altijd het hele koor zingt, of zijn er ook variaties te bedenken? Een Emmaüswandeling bleek een mooie manier om anderen intensiever te spreken over geloofs-, zin- en levensvragen. Dat ontdekten zowel de deelnemers, als ook de communieouders en vormelingen die zo samen opliepen. En ook de Ontmoetingsgroep die al jaren maandelijks als groep bij elkaar komt, leerde elkaar al wandelend twee aan twee op een andere manier kennen.

Contact binnen en buiten
het kerkgebouw

Delen
Mens worden
Tot inzicht komen
In je hart sluiten
Samenzijn.

(gedichtje gemaakt tijdens het zomerprogramma 2020)

We wilden dat de kerk in de lockdown een plek van rust, bemoediging en contact zou blijven.

Daarom bleven we open voor bemoedigingsmomenten: iedere ochtend is de kerk open van 10.00-11.30 uur zodat wie wil in de kapel kan zitten, een kaarsje kan aansteken of kort een praatje kan maken met een medewerker die hiervoor present is. Digitaal experimenteerden we met wisselend succes met een pastorale ontmoetingsverbinding online.

Bij de uitgifte door de Voedselbank werd de koffietafel een *koffie to go* en kon men in de winter op 1,5 meter afstand een wachtrij vormen door de hele kerkzaal.

Het kerkgebouw hoeft niet de enige plek van contact te zijn

Alle zeven koren vonden vormen van contact, ieder passend bij de eigen aard van de leden, variërend van koorquizen, belcirkels, wandelingen, of opdrachten voor de kinderen die in de powerpoints bij de gezinsvieringen

beeldmateriaal opleverden. Ook andere werkgroepen zochten onderling contact. Het parochieblad experimenteerde met digitale vormen, nieuwsbrieven en een extra inspanning om toch bezorging van een uitgebreid blad rond te krijgen. De straatpraatjes werden erg gewaardeerd.

Ontmoetingstuin als vrij toegankelijke plek

Naast de kerk ligt een bloementuin met daarin een herinneringsboog en een poëzieroute. Steeds meer mensen ontdekten deze plek als iets om naar toe te wandelen, lekker rustig te zitten, toch even iemand te ontmoeten. De tuinploeg die de tuin onderhoudt, heeft veel eer van haar werk! Buiten kon er in de zomer van 2020 ook een zomerprogramma plaatsvinden met de titel: "De kracht van...". Een dichterscollectief ging er zitten schrijven. Het volgende gedicht ontstond er:

ONTMOETINGSTUIN

hier ben ik met mezelf
en met de dichters
die hun gedachten
verwoorden
een prachtige ontmoeting
troost en hoop
is wat ik vind

in een natuurlijke be-
groeting
en de belofte:
alles gaat door
in mij zingt
een heel kerkkoor:
wees niet bang
ga door, ga door....

(Karin Kuiper, mei 2020,
Schrijverscollectief "Vers uit Heumen")

Projectgroep (niet)willen/kunnen

Ondertussen groeide in het afgelopen halfjaar bij het Ontmoetingsberaad, een beleidsorgaan, tijdens de onlinevergaderingen (ook een uitvinding die soms wel, soms helemaal niet werkt) het besef dat er geen weg terug naar normaal zal zijn. Het aantal vrijwilligers en

activiteiten neemt af, mensen worden ouder, al wankelende werkgroepen zijn wellicht verdwenen. Corona heeft dat gecamoufleerd. De vergrijzing en verkleining van de kerk zijn in een stroomversnelling geraakt en niet alles wat we zouden willen, zal straks nog kunnen. Een enthousiast groepje ging aan de slag. Ze dwingen met vragenlijsten ons kritisch naar ons aanbod te kijken: wat is gebaseerd op een 'we doen het altijd al zo'-verleden, wat is noodzaak, wat is wenselijk? En ze vertelden keer op keer: "grijp je kans om na corona opnieuw te inventariseren wat mensen willen en wat je zelf wilt en leg dat naast wat je kunt en maak keuzes waar je de beperktere energie op gaat inzetten". Dit omdenken valt niet mee.

Het zorgt er wel voor dat we niet alles in september klakkeloos als vanouds gaan starten. Bij alles vragen we ons nu eerst af: hoe zou je het willen en kan dat ook (qua menskracht, geld, ruimte in agenda's van pastores en medewerkers).

Voor het op hoge leeftijd gekomen *Gemengd Koor* en het *Gelegenheidskoor* brachten we die denkwijze al in praktijk: zij gaan verder als *Samenzang Koor* waarbij samen zingen en ontmoeting centraal staan. Een liturgische kleinere zanggroep *Encore* zal nieuw repertoire blijven instuderen om in vieringen en uitvaarten te zingen.

Vooruitblik: Open up
Spanning
Wie komt?
Daar is iemand.
Nu de rest nog.
Helaas!

(gedichtje gemaakt tijdens zomerprogramma 2020)

Ook wij ervaren de spanning wie er straks (terug) zullen komen. We hopen op iemand en nog iemand, minstens twee....dan blijft Hij in ons midden. We denken door op bovengenoemde aanknopingspunten en spelen in op wat zich aandient. We zullen zien en zingen gauw weer samen: Van U is de toekomst, kome wat komt!

Joska van der Meer is pastor in de parochie H. Drie-eenheid te Nijmegen, locatie Ontmoetingskerk Nijmegen-Dukenburg.

E-mail: joska.van.der.meer@ontmoetingskerk.net. Dit artikel gaat over de Locatie Ontmoetingskerk Nijmegen-Dukenburg.

Website parochie: www.parochie-heiligedrie-eenheid.nl;

Website Ontmoetingskerk: www.ontmoetingskerk.net

DIEDERIEK VAN LOO

De dominee als trendwatcher

In de serie publieke gesprekken in de Amersfoortse Zwaan sprak ik als stadsdominee eens met een trendwatcher over de verschillen tussen ons werk. Hij was gericht op de waan van de dag en ik op de eeuwigheid - om de verschillen een beetje uit te vergroten. Nu ben ik gevraagd om zelf trendwatcher te zijn voor de toekomst van de kerk.

De toekomst van de kerk zie ik in de samenwerking met meer kerken en met andere organisaties. En hoe kleiner de kerk wordt, hoe makkelijker samenwerken wordt. Hoe minder organisatie en hoe minder ego, hoe meer ruimte voor de waarden die je deelt. Bij mijn werk als stadsdominee is samenwerking een van de succesfactoren en een grote vreugde. Anderen kunnen deuren openen die voor jou gesloten blijven. Als een stadsdichter dingen zegt over zinvol leven en je naaste liefhebben, klinkt dat in de publieke ruimte heel anders - of het wordt heel anders gehoord - dan dat een dominee hetzelfde zou zeggen. Dat heeft te maken met de geschiedenis en met beeldvorming.

Maar in de hele maatschappij waait een nieuwe wind van samenwerken, zowel op straat als bij moderne managementgoeroes als bijvoorbeeld Alan Fiske. En deze ontwikkeling biedt prachtige kansen aan de waarden waar de kerk al sinds haar allereerste begin voor staat. Dit keer vormt de boze buitenwereld geen bedreiging voor

de kerk, maar doet een voorzet, een mooie assist. Laten we die bal aannemen en inkoppen. Zo komen we namelijk bij onze kern: bij geloof, hoop en liefde.

Een verschuiving van macht en geld naar gelijkwaardigheid en teamwerk

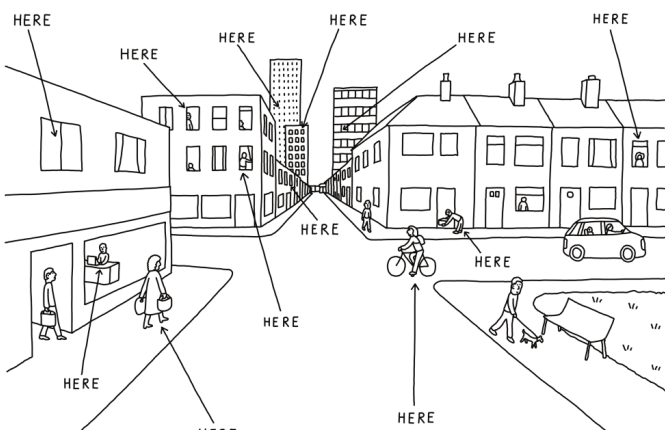
Waar gaat het om? Oude-stijl-samenwerken gaat over macht en geld. De kerk heeft daar ook aan meegedaan. Wie heeft de touwtjes in handen, wie mag de regels dicteren? En wie maakt de meeste winst, haalt zijn targets, welke wijkgemeente kan zijn eigen broek ophouden? Geld en macht bevorderen individualisme en ieder-voor-zich: als ik er voor betaal dan heb ik er recht op. Als ik betaal dan bepaal ik ook hoe het gaat. Als ik er niet voor kan of wil betalen dan krijg ik het dus ook niet. We zijn het zo gewend en het klinkt ook redelijk. Als je de Europese Unie (EU) in gedachten neemt, dan weet je precies wat ik bedoel. Maar het werkt niet meer. Niet in de EU en niet in de kerk. Het komende decennium gaan we een verschuiving zien van relaties rondom macht en geld naar relaties die gebouwd zijn op gezamenlijkheid en teamgevoel.

Ik merk een verschuiving naar een voorkeur voor kleine groepen, naar wederkerigheid en gelijkwaardigheid en naar een gezamenlijk doel dat mensen samenbindt. En dan zitten we veel dichterbij de kern van de kerk. Het gaat over het zoeken van het Koninkrijk Gods. Of, zoals ik het buiten een kerkelijke setting zou formuleren: over het goede leven, een humane samenleving. We willen de stad sterker maken. Niet door er Middeleeuwse muren omheen te bouwen en poortwachters met hellebaarden bij de poort te zetten, maar sterker door een hecht netwerk, dat draagkracht heeft en macht.

Macht? Toch weer macht? Ja, macht in de zin van het vermogen om het goede te doen of het goede te laten gebeuren. De analyse van journalist Yvonne Zonderop,¹ zelf niet kerkelijk betrokken, over geschiedenis en

¹ Y. Zonderop, Ongelofelijk – over de verrassende comeback van religie, Prometheus Amsterdam 2018

WHERE THE CHURCH IS

toekomst van religie in Nederland, in de politiek en in de maatschappij, helpt ons als kerk misschien om weer met trots naar de waarde van geloven te kijken. Want nadat de zonde van de kerk eeuwenlang was dat ze te hoog van de toren

heeft geblazen, zijn we de laatste vijftig jaar in het tegendeel van die hoogmoed verstrikt geraakt. We zijn als kerkmensen zelf gaan geloven dat het allemaal niet veel voorstelt, dat we een rem op de vooruitgang zijn en een achterhaald instituut dat mensen klein en dom houdt. We houden ons schuil en excuseren ons voor onze geschiedenis en ons heden. Dat komt onze toekomst niet ten goede. We hebben door dit gebrek aan eigenwaarde de laatste veertig jaar als kerk te weinig geïnvesteerd in kwaliteit. Maar zelfs in Nederland blijft er belangstelling voor zingeving en spiritualiteit.

Netwerken: 'geef en je zult ontvangen'

Het komende decennium vraagt daarom van de kerk om niet hoogmoedig maar wel zelfbewust te werken vanuit het moois dat wij mensen en de stad te bieden hebben en vanuit wederkerigheid. Dat is netwerken.

Netwerken is namelijk niet proberen anderen te ontmoeten om jezelf te versterken. Netwerken is *betrokken raken* in projecten van anderen, omdat die het waard zijn, en omdat jij daar iets aan kunt bijdragen. Misschien heb je een vrije middag of vakkennis, misschien heb je een goed idee of geld. En die investering zal jou ook wat opleveren. Misschien in directe wederkerigheid: ik doe wat voor jou, ik leer daar van of heb er plezier in. Of de directe wederkerigheid dat jij de volgende keer iets voor mij doet. Maar het 'verdienmodel' kan ook in een bredere wederkerigheid in de samenleving zitten: iemand anders ziet dat jij belangeloos iets doet voor deze organisatie en is daarom bereid ook iets voor jou te doen. Zodat we elkaar kunnen versterken.

Netwerken gaat over broeders en zusters zijn, het gaat over mensen van Gods welbehagen – en dat zijn niet de mensen van jouw (wijk)gemeente alleen.

Ik ben als stadsdominee trots als mensen mij aanspreken: 'Wat fijn dat de kerk dit organiseert, dankjewel! En dat je naar me wilde luisteren. En me ruimte gaf.'

Als kerk zijn we één lichaam, het lichaam van Christus – als je dat alleen al tot je door laat dringen – wij, het lichaam van Christus in onze stad! Lijkt de hand op het oog? (I Corinthiërs 12) Nee. Kerken verschillen in waar ze goed in zijn. Zijn ze beide deel van het ene lichaam? Ja! Ieder draagt op zijn manier bij. De hand, de voet, het oog, de neus. Laten we ons deze nieuwe manier van samenwerken eigen maken, elkaar als kerken ondersteunen en verbindend werken in de stad. Onze inbreng is de aandacht voor de ziel en de zorgzaamheid in de stad. Wil de kerk relevant blijven, dan moeten we ons oefenen in deze brede dialoog. Niet als een investering die zich wél weer moet uitbetalen, maar vanwege de opdracht van Christus om lief te hebben, uit overvloed en uit geloof, omdat we weten dat we zelf ook maar leven van de genade. Geef en je zult ontvangen. Die opdracht mag de kerk niet afschuiven op de diaconie.

De prijs van geld

We gaan dus niet langer vergaderen over hoe de begroting sluitend gemaakt kan worden, we gaan vergaderen over wat we te geven hebben, waar we kunnen helpen en wie en wat we kunnen ondersteunen. En dat doen we royaal. Letterlijk 'koninklijk' – zoals ons door de Koning is voorgedaan. Er is namelijk genoeg geld in Nederland, maar er is een verontrustend tekort aan verhalen en idealen, aan hoop voor de toekomst, aan vertrouwen als de dragende grond onder ieders leven, en aan gemeenschappelijkheid. Veel mensen willen geloven. In God. Of in een doel of een verhaal dat verbindt. Veel mensen willen graag bijdragen aan iets moois in de stad. Maar zolang je als kerk in je eigen groep opgesloten zit, zal logischerwijze ook alleen de eigen groep financieel bijdragen. En die groep wordt kleiner, dat is een feit. Een open en ondernemende kerk moet daarom balanceren tussen

‘gekke Henkie zijn’ en ‘commercieel zijn’. Daartussenin ligt het evangelie.

Natuurlijk moeten we als kerk de eindjes aan elkaar zien te knopen, want het drukwerk, het gas, water en elektriciteit, de koffie en het koekje – alles kost geld. Alleen de zon gaat voor niets op. We moeten dus inkomsten verwerven. Maar als in de kerk overal voor betaald moet worden, dan wordt elke kerk De Flint (stadsschouwburg van Amersfoort), een commercieel podium of een commerciële vergaderlocatie. Er komt dan weliswaar geld binnen, maar het kost iets anders. De hartelijkheid lijdt eronder, de gezamenlijkheid en de onderlinge verbinding in de stad.

Laten we de woorden van Christus waarheid laten worden: ‘Daaraan zal iedereen herkennen dat jullie mijn leerlingen zijn: dat jullie elkaar liefhebben.’ Ik denk dat de kerk met haar gebouwen en haar gemeenschap een voortrekker kan zijn om in de stad individualisme en het zoeken naar winst te laten plaatsmaken voor verrassing en dankbaarheid, voor ziel en zorgzaamheid. En vergis je niet, uiteindelijk levert dat meer op. Meer plezier, meer

mogelijkheden maar ook meer inkomsten. Een goede naam opbouwen, goodwill kweken en de gun-factor ontwikkelen, zijn belangrijk in een economisch model om rendabel te zijn. Het is maatschappelijk verantwoord ondernemen en het is duurzaam om te gaan voor de lange(re) termijn.

Zo zie ik de kerk: verbonden met de stad, verweven met veel organisaties, en in dat alles pal staand voor de mooiste verhalen en de belangrijkste waarden die ons zijn overgeleverd om door te geven aan de volgende generatie. Zo kan de kerk een beetje helpen om van de chaos en de jungle mensenland te maken.

Diederiek van Loo (1968) is sinds 2012 predikant/pionier in Amersfoort ten behoeve van de Lutherse Gemeente en bekleedt vanaf 2018 de functie van stadsdominee. De Protestantse Gemeente Amersfoort heeft haar in die functie aangesteld: iemand die ‘smoel’ en aanspreekpunt is van de kerk voor mensen en organisaties die anders niet zo snel met kerken te maken zouden krijgen. Een middeleeuwse kapel in de binnenstad, de Amersfoortse Zwaan, is haar uitvalsbasis. Diederiek van Loo studeerde in Amsterdam en was eerder predikant in Rozendaal (Arnhem). Zij is open en ondernemend en werkt graag samen met musici en kunstenaars. “Het belangrijkste in dit werk? Je moet houden van God en van mensen. En een beetje humor en wijsheid zijn onmisbaar!”

e-mail: stadsdomineeamersfoort@gmail.com

EVANGELISATIE VAN HET PLATTELAND, EEN GEPASSEERD STATION!

BERT GLORIE

Bert Glorie acht evangelisatie onontkoombaar, maar evangelisatie met het idee dat de katholieke geloofsgemeenschappen op het platteland daardoor behouden kunnen blijven, lijkt hem een gepasseerd station

Inleiding

Aan de spoorlijn Alkmaar – Hoorn ligt Obdam. Vanuit de trein is de Sint Victorkerk goed te zien. Maar niet voor mij, want ik ben vanaf mijn geboorte blind. Toch onttrekt dit gebouw zich niet aan mijn waarneming. Treinen die dit traject berijden staan namelijk altijd een poosje stil in Obdam, want ze moeten elkaar hier passeren. En dat gebeurt telkens op het halve en het hele uur. Daardoor is in de stilstaande trein altijd het geluid te horen van de kerkklok die het halve of het hele uur slaat.

Zo liet deze kerk mij altijd even weten dat hij er was, als ik van Alkmaar naar Hoorn reisde en terug.

Sinds 2015 is Obdam voor mij niet meer een tussenstop op weg naar elders. De pastorie van de Sint Victorkerk werd mijn thuisbasis. Ik werd pastoraal werker in deze plattelandsregio, die naast Obdam momenteel nog negen andere parochies omvat. In 2020, midden in de coronatijd, ben ik tot priester gewijd. Onder normale omstandigheden zou de eerste Mis in Obdam geleid hebben tot een dorpsfeest. Nu moest het klein blijven. Wel hadden veel mensen de vlag uitgehangen. Een geldinzameling voor mij bracht een flink bedrag op, waarvan ik meubels kon kopen voor de pastorie en een bezoek aan de katholieke basisschool zorgde voor de komst van een

aantal nieuwe misdienaars. Dit klinkt nogal traditioneel, maar in feite is het overgrote deel van de parochianen liberaal katholiek. Zelf kom ik uit een vergelijkbaar milieu, maar door de priesteropleiding ben ik ook met meer traditionele praktijken in aanraking gekomen, zoals de biecht, het getijdengebed en de Stille Aanbidding. Van zulke dingen moet men in Obdam niets hebben. Ik heb er nog geen enkele biechteling mogen verwelkomen. Voor de Stille Aanbidding die ik in de Advent en de Vastentijd organiseerde was nauwelijks animo.

Er zijn in de parochie drie koren en heel wat werkgroepen actief. Zo is er een 'jongerenkoor', ontstaan in de jaren zeventig. De meeste leden van dit koor zijn er al veertig jaar bij. Een tekstgroepje stelt vieringen samen volgens een patroon dat in de begintijd is ontstaan. Er is ook een middenkoor en een klassiek dames- en herenkoor. Bovendien is er onder meer een huisbezoekersgroep, een avondwake- en uitvaartgroep en een MOV-groep. Er zijn kerkwerksters en 'tuinkabouters', kortom, het is een parochie die nog goed lijkt te draaien. Maar kinder- en jongerenwerk ontbreekt bijna geheel en de gemiddelde leeftijd van de kerkgangers ligt ver boven de zeventig. Hun aantal loopt dan ook sterk terug. Een trend, door de corona crisis nog versterkt, is het afnemen van het aantal avondwakes en uitvaarten.

Regionale samenwerking

Op 15 juni jl. ben ik tot pastoor in solidum benoemd. Dat betekent dat ik samen met de twee andere priesters die in de regio werkzaam zijn, het pastoorsambt mag vervullen. Behalve het pastorale werk in de parochies Obdam en Hoogwoud heb ik als taak gekregen het samenwerkingsverband van de tien parochies te begeleiden naar een fusie. In dit artikel wil ik me wat de regionale samenwerking betreft dan ook concentreren op het fusieproces.

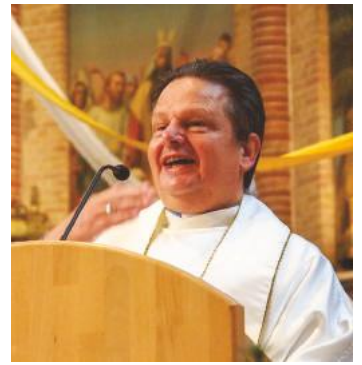
We hebben al eens de koster en ook de huisbezoekers uit de verschillende parochies met elkaar in contact ge-

bracht en we willen dat in de toekomst met vrijwilligers op andere gebieden eveneens doen. Ook willen we alle gezinnen met kinderen beneden de vijf jaar uit de hele regio bij elkaar roepen, om ervaringen uit te wisselen en tips te kunnen geven over de opvoeding in het geloof. Bij de voorbereiding op de Eerste Communie en het Vormsel is al sprake van enige samenwerking. Op deze manier krijgen mensen uit verschillende parochies die zich bezighouden met dezelfde zaken de mogelijkheid om met elkaar kennis te maken en zo nodig krachten te bundelen. Tot nu toe heeft dit een vrijblijvend karakter.

Structuur van het bestuur

Het regiobestuur omvatte tot nu toe naast het DB enkel de voorzitters van parochieraden. Deze hadden geen specifieke regionale portefeuille in het bestuur en hadden dan ook voornamelijk oog voor de belangen van hun parochie. Per 15 juni jl. is het bestuur echter – op verzoek van het bestuur – ontslagen door de bisschop. Er waren een aantal transacties doorgevoerd zonder een bisschoppelijke machtiging daarvoor af te wachten. Intussen is het voor mij en een jonge collega een opdracht om nieuwe mensen te zoeken voor het regiobestuur, waarbij wij van de gelegenheid gebruik willen maken om de bestuursstructuur te veranderen. Een bestuur met portefeuillehouders voor regionale taakvelden lijkt ons meer geschikt om regionaal beleid te implementeren en kan in elk geval zorgen voor meer harmonisatie. We denken aan portefeuilles als communicatie, jongerenbeleid, ouderenbeleid, administratie en bouwzaken. Een dergelijke bestuursstructuur is pas haalbaar als deze door de bisschop wordt opgelegd of als er voldoende draagvlak voor is in de regio. Dat laatste was er nog niet in 2014 toen deze regio tot stand werd gebracht. Het huishoudelijk reglement dat destijds geconcipeerd is, bevatte expliciet de benoeming van de voorzitters van de parochieraden tot bestuursleden.

Maar zouden vormen van samenwerking en vervlechting werkelijk soelaas bieden? En voor hoelang dan... De situatie waarin de parochie van Obdam verkeert, is

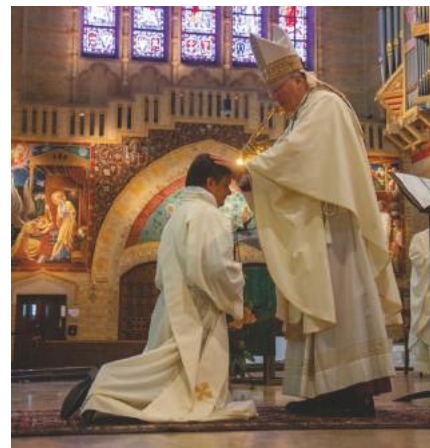
grosso modo ook aan te treffen in de overige negen parochies. In onze regio bevindt zich geen centrumplaats. In hoeverre is het dan anno 2021 nog de moeite waard om deze regio op te tuigen? Zouden we ons niet beter kunnen concentreren op grotere plaatsen als Hoorn, Heerhugowaard en Alkmaar, plaatsen die nu buiten ons samenwerkingsverband vallen?

Ieder dorp zijn eigen kerk!

Enkele jaren geleden ben ik al betrokken geweest bij de sluiting van een kerk in onze regio. Het was de kerk in Hensbroek. Het hele proces is zonder wanklank verlopen en eindigde met een mooie afscheidsdienst in Hensbroek en een verwelkoming in de kerk van Obdam. Maar dit heeft niet tot gevolg gehad dat veel Hensbroekers de kerk van Obdam nu als hun kerk beschouwen. Ook de Obdammers stelden zich bij nader toezien niet erg verwelkomend op. Zij blijven de kerk van hun dorp zien als de kerk van enkel maar hun dorp. Kerk en dorp vallen voor hen samen. Om een voorbeeld te noemen: een tiental leden van een koor uit Hensbroek stapte over naar het dames- en herenkoor van Obdam. Het Obdamse koor vond het echter niet nodig om iemand uit Hensbroek op te nemen in het koorbestuur.

Onderzoek van het Katholiek Nieuwsblad heeft uitgewezen dat de sluiting van kerken op het platteland niet zo dramatisch is als men zou denken. Wanneer het huisbezoek namens de parochie verdwijnt, zijn er altijd nog de ouderenbonden en De Zonnebloem die bezoekjes verzorgen. Er zijn slechts enkele tuinlieden en kosteres die hun vrijwilligerswerk en het bijbehorende netwerk missen. De kerk is aan de eredienst onttrokken, maar de generatie waarvoor die nog enige betekenis had, is vrijwel tegelijkertijd uitgestorven. De trouwe kerkgangers die er in plattelandsparochies nog waren, hebben dit al van verre zien aankomen. In de afgelopen dertig jaar hebben zij overal kunnen ervaren dat de kerken steeds leger werden en dat het steeds moeilijker werd om vrijwilligers te vinden. Ze hebben bewondering voor de vrijwilligers die het al die tijd hebben volgehouden, maar ze begrijpen heel goed dat er een keer een eind aan moest komen. Te vermoeden valt, dat de meeste kerkgangers in onze regio er ook zo over denken. Ze zijn zich ervan bewust dat hun eigen kinderen en kleinkinderen zelden of nooit meer in de kerk komen. Ik noemde

al het afnemende aantal avondwakes en uitvaarten, waardoor de geloofsgemeenschap een van de weinige sociale functies die haar nog restte, aan het verliezen is. Hoe zou de kerk dan open moeten

blijven... In gesprekken komt dit onderwerp vaak aan de orde. We kunnen er daarom van uitgaan dat bij velen het rouwproces om de sluiting van hun kerk al begonnen zal zijn.

Langzaam laten imploderen

Uit enkele recente studies van het SCP blijkt dat de Nederlandse katholieken evolueren in de richting van gemiddelde Nederlanders. Van de jongere mensen die van huis uit katholiek zijn, komt een klein deel nog in de kerk om kinderen te laten dopen, de Eerste Communie te laten doen of te laten vormen. Zij willen hun kinderen bepaalde normen en waarden meegeven, maar zijn niet meer zo gehecht aan hun dorpskerk en aan het praktiseren van het geloof. Als ik aan ouders vraag of ze thuis met hun kinderen bidden, is het antwoord vrijwel altijd nee. Het is deze groep die ik nog hoop te bereiken met regionale bijeenkomsten voor jonge ouders, maar gezien de statistieken mag ik daar niet teveel van verwachten.

Omdat regionale samenwerking de leegloop hoogstens wat kan vertragen, is het misschien maar het beste om hieraan geen overmatige aandacht te besteden, maar de tien kerken aan de eredienst te onttrekken tegen de tijd dat de geloofsgemeenschappen daar aan toe zijn.

Idealiter zal er over de toekomst van de geloofsgemeenschappen gepraat moeten worden met de parochieraden, werkgroepleden, kerkgangers en andere parochianen. Een methodiek die mij zeer aanspreekt, is waarderende gemeenteopbouw. Maar of er nog tijd is voor bezinning, weet ik niet. Elders in het bisdom fuseren parochies die een hele regio beslaan alweer met andere grote parochies. De honden blaffen, de karavaan trekt verder.

Priester zijn na de coronacrisis

Wat de priesters betreft, is er in het bisdom een tendens om ze te concentreren in kleine leefgemeenschappen. Dat gebeurt al bij de priesters van de Neocatechumenale Weg, een nieuwe beweging in de R.K. Kerk die in ons bisdom een seminarie heeft. De priesters van deze beweging leven samen in groepjes van twee of drie. Zo helpen zij elkaar om hun gebedsleven op peil te houden. Ook voor de andere priesters van ons bisdom, tegenwoordig weer vrijwel allemaal opgeleid op seminaries, lijkt het aantrekkelijk om in kleine groepjes samen te wonen. Het blijkt ook zo te zijn dat kerken die bemand worden door meerdere priesters, brandhaarden kunnen worden van geloof en actie. Door de voortdurende aanwezigheid van priesters kan er elke dag een goede liturgie zijn. Te hopen valt dat er dan mensen zullen zijn die deze kerken opzoeken om geloofsonderwijs te ontvangen, mee te bidden en mee te doen aan diaconale activiteiten. Maar die mensen komen er niet vanzelf. Die zullen uitgedaagd moeten worden door de leefwijze van de priesters en vooral persoonlijk aangesproken moeten worden.

Evangelisatie van het platteland, een gepasseerd station?

Evangelisatie is noodzakelijk, omdat vrijwel niemand zelf op het idee komt om naar de kerk te gaan. Er zijn twee boeken over kerkopbouw die momenteel opgeld doen in katholieke kringen: *Als God renoveert*, van James Mallon en *Rebuilt* van Michael White en Tom Corcoran. Het eerste is geschreven door een Canadese parochiepriester, het tweede door een priester en een pastoraal werker uit een parochie in Baltimore. Evangelisatie is het codewoord. Door hierop te focussen, weten ze veel nieuwe mensen te binden aan hun parochies. Maar in beide boeken wordt ook geconstateerd dat er gedurende dit hele proces veel mensen teleurgesteld afhaken.

Over dit onderwerp ben ik op een congres, georganiseerd door de nieuwe bewegingen in de RK Kerk, eens aan de

praat geraakt met Klemens Armbruster. Deze Duitse priester introduceerde begin deze eeuw een methodiek die in Nederland en Vlaanderen is uitgebracht onder de titel *Opnieuw beginnen*. Kleine groepjes werden opgeleid in het geloof en in missionering, waarna deze groepjes werden gesplitst om groepjes met nieuwe mensen te vormen, zodat hele parochies op den duur vervuld zouden zijn van missionair elan. Armbruster vertelde mij dat in alle parochies waar deze methodiek werd toegepast, tweespalt was ontstaan tussen de 'oude' parochianen en de mensen die waren opgeleid volgens de nieuwe methodiek. Dit deed bij mij alarmbellen rinkelen.

Op het West-Friese platteland, waar vrijwel iedereen enkel de kerk in het eigen dorp als zijn kerk beschouwt, waar de meeste mensen niet gediend zijn van scherpslijpers en waar een priester of pastoraal werk(st)er meerdere parochies tegelijk moet bedienen, leidt tweespalt ongetwijfeld tot het ineensstorten van de nu al wankelende parochies. Door het wegvallen van de dorpskerken ontwikkelt zich misschien de behoefte aan vorming van gebedsgroepen in de dorpen. Ook in zorgcentra zal er nog vraag zijn naar bijeenkomsten met een kerkelijk karakter. Maar als er op het West-Friese platteland daarnaast kerken overblijven voor de eredienst, dan zullen dat geen kerken zijn die enkel bedoeld zijn voor de gelovigen van de dorpen waar deze zich bevinden. Het zullen pleisterplaatsen worden voor katholieken en Godzoekers in de wijde omgeving.

Besluit

Nu ik in de pastorie van de Sint Victorkerk woon, hoor ik de klok vrijwel elk half uur slaan. Ik hoor de klok ook regelmatig luiden. Het is echter niet alleen het kerkgebouw dat mij blijft roepen, ook veel parochianen doen een beroep op mij en omringen mij met aandacht en zorg. Het mag hier niet 'te Rooms' worden, vindt men, maar langzamerhand begint het bij mij toch wat te kriebelen. Als het hier niet wat Roomser wordt, dan zal het geloof hier spoedig verdampt zijn. Evangelisatie is onontkoombaar, maar evangelisatie met het idee dat de geloofsgemeenschappen op het platteland daardoor behouden kunnen blijven, lijkt mij een gepasseerd station.

Bert Glorie is pastoor in solidum in regio De Waterkant, een samenwerkingsverband van tien R.K. parochies in West-Friesland.
Relevante literatuur:

- Anoniem: *Ongemakkelijke conclusie: 'Het dorp anno 2020 kan het prima zonder kerk stellen'* (op www.kn.nl)
- Armbruster, Klemens en Leo Tanner: *Opnieuw beginnen*; Antwerpen 2007
- Bernts, Ton en Joantine Berghuis: *God in Nederland 1966-2015*; Utrecht 2016
- Geldhof, Joris en Thomas Quartier: *Sterke plekken*; Antwerpen 2019
- Hart, Joep de, en van Houwelingen, Pepijn: *Christenen in Nederland*; SCP-publicatie 32, 2018
- Hendriks, Jan: *Goede wijn*; Utrecht 2013
- Mallon, James: *Als God renoveert*; Baarn 2019
- Moons, Jos: *Renoveert God echt?* In *Ignis Webmagazine*, oktober 2019
- Sengers, Erik: *Aantrekkelijke kerk*; Delft 2006
- White, Michael en Corcoran, Tom: *Rebuilt!*, 's Hertogenbosch 2019
- Van der Zwaag, Klaas: Promovendus Hans Riphagen: *Buurtkerken moeilijk op te bouwen in vluchtige tijden*, (op www.rd.nl).

EEN ZWEMBAD MET EEN GLIJBAAN EN GRATIS IJS OVER DE KERK VAN DE TOEKOMST

THEO HETTEMA

De jeugd heeft de toekomst. Dus kijkt Theo Hettema hoe kinderen de toekomst van de kerk verbeelden. Het wordt voor hem een visioen waar hij nog even over door denkt.

Nieuwe wijn in nieuwe zakken

Wanneer ik nadenk over mijn visioen van de toekomst van de kerk, dan denk ik terug aan een gebeurtenis van een paar jaar geleden.

Het was de warmste dag van 2019 en het KNMI had Zuid-oost-Brabant aangewezen als de heetste regio van Nederland. Precies op die dag was ik in Zuidoost-Brabant, om een dagje rond te kijken bij de New Wine-conferentie, een zomerweek van een christelijke organisatie die mensen wil inspireren om geleid door de Geest te werken aan een vitale kerk midden in de wereld.

De locatie, landgoed De Velder in Liempde, leek een dag vol schaduw van eeuwenoude bomen te beloven. Maar om vijfduizend mensen te ontvangen en een programma te bieden was toch echt een groot grasveld nodig, waar de zon genadeloos op brandde. Er waren grote tenten neergezet voor de programma's: aanbidding, lezingen, workshops, informatiemarkt, kinder- en tienerwerk. Maar de meeste mensen hadden voor overdag wijselijk een strandje opgezocht en zouden pas tegen de avond een programma gaan bezoeken.

Ik was daar op uitnodiging in het kader van een relatiedag. Dus belandde ik, terwijl andere conferentiegangers verkoeling zochten in het water, in een benauwde tent waar allerlei leiders van landelijke kerken en christelijke organisaties

kennis konden maken met New Wine. Hier heb ik gezien dat God mensen verandert, want allerlei gewichtige heren, die ik alleen kende met pak en stropdas, zaten hier met korte broek en shirt de warmte te trotseren. Het was een programma met de gebruikelijke presentaties van bestuursleden en managers, met haperende powerpoints, vol van woorden als ambities, doelstellingen, doelgroepen, transformaties en stappenplannen, zoals dat gaat.

Zwembad en ijs in de kerk

Eerlijk gezegd sufte ik daar een beetje bij weg, totdat mijn aandacht werd gevraagd voor een groep kinderen, die die ochtend met elkaar hadden geknutseld om uit te beelden hoe zij de kerk van de toekomst zagen. Met kartonnen dozen, lijm en papier hadden ze de prachtigste maquettes van kerkgebouwen gemaakt. Zonder uitzondering waren de bouwsels voorzien van een zwembad naast het kerkgebouw, sommige met een geweldige glijbaan vanaf het dak van de kerk ('Ook handig om te dopen,' merkte een kind op). Het zal u niet verbazen dat de kerken allemaal ijskraampjes met gratis ijs hadden. Eén kerkzaal was voorzien van koptelefoons voor wie het niet goed kon verstaan, er waren geweldige kinderruimtes en een grote parkeerplaats voor auto's, zodat je niet in de regen met de fiets of lopend naar de kerk moest. Er was ook een kringloopwinkel en één groepje had een complete verdieping met appartementen voor vluchtelingen bedacht.

Al die presentaties ontroerden me. 'Hier zie ik de kerk van de toekomst,' dacht ik. En dan niet in de kartonnen bouwsels, maar in deze kinderen, die zo goed hadden samengewerkt en zo enthousiast

waren over hun ideeën. Ik vond het mooi dat ze hadden gedacht aan voorzieningen voor oudere mensen en dat ze ook dachten aan het opvangen van vluchtelingen of ruimte bieden aan een kringloop. Maar weet u wat ik eigenlijk het mooiste vond? De zwembaden en het ijs. Dát moet de kerk van de toekomst worden, dacht ik.

Mijn droom

Nu bedoel ik niet dat de kerken voortaan allemaal zwembaden en gratis ijs moeten bieden. Maar ik bedoel dit: Toen ik een kind was, dacht ik vooral bij heet weer: laat de kerk zo kort mogelijk duren, want dan kunnen we daarna nog naar het strand of zwemmen (over ijs eten op zondag zal ik het maar helemaal niet hebben). Ik hoopte dus dat de kerk zo min mogelijk plek zou innemen, zodat er ruimte zou komen voor wat ik graag écht wenste. Maar deze kinderen betrekken de kerk bij wat ze verlangen en wensen en hopen dat dat allemaal in de kerk een plek zal krijgen. Snapt u het verschil?

Mijn droom van de kerk van de toekomst is, dat je de kinderen of kleinkinderen van school haalt en kunt zeggen: kom, we gaan nog even bij de kerk langs. Dan kan ik wat spullen voor de kringloop afgeven, en we gaan even langs bij het gezin van Abdoel, die in het appartementje woont, en jullie krijgen een ijsje. In de kerk aangekomen sluit je je aan bij een kleine viering die gehouden wordt, je blijft even zitten om te luisteren naar het oefenen van de band of het koortje, je helpt ondertussen even koffiekopjes afwassen en voordat je naar huis gaat, steek je een kaarsje aan in de stiltehoek van de kerkzaal.

Het is allemaal eigenlijk niet zo anders dan wat er nu gebeurt. Maar het is allemaal veel meer opgenomen in het gewone leven en veel opener. De enige regel van de kerk zou eigenlijk moeten zijn: als er licht brandt of de deur openstaat, ben je welkom om binnen te lopen en aan te schuiven bij wat er gebeurt. Dat in de kerk de

vraag wordt gesteld wie als laatste het licht uitdoet, zou niet de vraag moeten zijn van een kwijnende groep op zondagmorgen, maar de vraag die elke dag aan het einde van de avond gesteld wordt, als de boel toch écht een keertje dicht moet. Alhoewel, een kerk die 24/7 open is, is ook niet zo'n gek idee...

Stil

Toen de kinderen hun dromen hadden laten zien, mochten de volwassenen vragen stellen. Zonder uitzondering waren ze vol lof voor de maakfels en ze vroegen geïnteresseerd naar allerlei details. Nadat alle vragen waren beantwoord, mochten de kinderen ook aan de hoge heren van kerkelijk Nederland vragen stellen. Ze wisten eigenlijk niet veel te bedenken, totdat één jongetje de vraag stelde: als jullie dit nou zo'n goed idee vinden, wanneer gaan jullie er dan aan beginnen?

Morgen! wilde ik roepen. Maar ik hield mijn mond, net als alle anderen, en het was stil, beschaamd en beschamend stil. Niemand had behoefte om woorden te laten klinken als: langetermijnvisie, draagvlak creëren, een taakgroep om de praktische implementatie te verkennen, personele bezettingsproblematiek, sociale hygiëne, bestemmingsplan en meerjarenbeleidsplan, woorden die meer sussen en in toom houden dan dromen waarmaken.

De kinderen gingen weer naar buiten. Zij hoefden niet verder na te denken over de kerk van de toekomst: zij waren de kerk van de toekomst al. En wij, wij gingen weer naar huis.

Een plek waar het leven zich afspeelt

Wat was bij al deze kinderen vanzelfsprekend? Dat de kerk een kerkgebouw is. En dat beaam ik. Ik weet wel dat er over de kerk ecclesiologisch allerlei andere dingen gezegd moeten worden. Maar ik heb ook de waarde leren kennen van een vaste plek in een wijk, dorp of regio, die betrouwbaarheid uitstraalt, waar je terecht kunt en waar je van op aan kunt. Ik geloof in de kerk als een betrouwbare plek, waar je altijd terecht kunt en waar je gekend wordt in wie je bent en erkend in wat je ten diepste zoekt.

Het gevaar van 'kerk-zijn' is dat er in een kerkgebouw activiteiten georganiseerd gaan worden met als doel om meer kerkgangers (of het visioen van veel kerkelijke gemeen-

schappen: jonge, actieve en betalende leden) te trekken. Zo zijn de intenties van de meeste kerkelijke beleidsplannen: we gaan de komende jaren meer activiteit x organiseren om doelgroep y te trekken. Mijn intentie voor een kerk zou vooral zijn: we gaan met onze kerkelijke gemeenschap een plek creëren waar het leven zich afspeelt en waar wij aanwezig zijn. Dus: we gaan activiteit x organiseren om bij doelgroep y aanwezig te zijn. Of misschien alleen: we richten ons kerkgebouw zo in dat we bij doelgroep y aanwezig kunnen zijn.

De aantrekkingskracht van een kerkelijke gemeenschap zou moeten worden dat het inspirerend is om lid te zijn van een gemeenschap waar het leven in zijn volle breedte voor-

bijkomt. Dat kan zijn omdat je je kinderen met die volle breedte wilt laten kennismaken, omdat je zelf iets van die breedte mist (eenzaamheid, geen contact buiten je leeftijds-genoten om) of omdat je merkt dat het geloof uit dat volle leven voortkomt en in dat leven gestalte krijgt. In termen van Mattheüs 25,35v: omdat je dan Jezus ontmoet. En wie zou niet als kerkelijke gemeenschap een kerkgebouw willen hebben waar Jezus graag op bezoek komt? Al was het alleen al vanwege de glijbaan en de gratis ijsjes, die Hij zeker zal waarderen.

Dr. Theo Hettema is theoloog. Hij werkt als medewerker categoriaal pastoraat bij het Dienstencentrum van de Protestantse Kerk, als docent gemeentepbouw bij het Seminarium van de Bond VEG en als supervisor en coach. Websites: www.thetema.nl en www.weerzininjewerk.nl

WERKERS IN DE WIJNGAARD

MARCO LUIJK

Als classispredikant, met als verantwoordelijkheid de protestantse gemeenten in Noord-Brabant, Limburg en de Waalse kerken in Nederland, is het mijn taak samen met het breed moderamen¹ na te denken en mij in te zetten voor het voortbestaan en bloeien van het protestantisme in Zuid-Nederland. Het hartverwarmende is dat ik bij bezoeken stevast ben geraakt door de enorme inzet van mensen in, hun liefde voor en trouw aan de kerk. Er gebeuren veel goede dingen en kerken nemen hun plaats in in de lokale samenleving.

Tegelijkertijd krijg ik wel eens het gevoel dat we aan de oever van het meer staan met de kerk, en dat we

de boot zonder ons zien

¹ Het dagelijks bestuur van een Classis (een regionale vergadering van de Protestantse Kerk) is het moderamen. De vertegenwoordigers van gemeenten uit een regio samen worden een Classicale Vergadering genoemd. Een breed moderamen is het moderamen, aangevuld met een aantal extra leden vanuit de Classicale Vergadering. Daardoor wordt het draagvlak voor besluitvorming verbreed.

vertrekken. De boot van de moderne maatschappij waarin individualisme, *social media* en aanverwante zaken een hoofdrol spelen en waarin weinig plek lijkt te zijn voor de kerk zoals deze nu is georganiseerd. Is er in de postmoderne samenleving waarin alle grenzen vloeiend zijn geworden, en religie en geloof zijn gefragmentariseerd, nog wel plaats voor de kerk als instituut? Op landelijk niveau wordt er ernstig rekening mee gehouden dat er als gevolg van teruglopende ledenaantallen en financiële middelen witte plekken zullen ontstaan op de protestants kerkelijke kaart. Met uitzondering van het land van Heusden en Altena heeft een flink aantal gemeenten in onze classis moeite de middengeneratie en de jongeren aan zich te binden. Op de een of andere manier past de kerk niet meer bij de levens van mensen. Is de samenleving niet te veel veranderd?

Toch ben ik geenszins somber. Ik denk dat er wel degelijk kansen zijn voor de kerk. Vernieuwing komt vaak voort uit tijden van tegenspoed. Denk aan de periode van de ballingschap, of denk aan het hart van ons geloof, het verhaal van kruis en opstanding.

Wil de kerk toekomst hebben, dan zullen we moeten leren over water te wandelen. Daarmee bedoel ik dat we gelovig en onbezorgd en met vertrouwen de toekomst tegemoet treden, zoeken naar nieuwe vormen en durven vertrouwen op wat er op ons pad komt (of wordt gezonden door de Heilige Geest). We kunnen naar het schip toe lopen door als Petrus over het water te wandelen. Dat is wat mij betreft nieuw elan vinden, buiten de gebaande paden gaan, nieuwe vormen van community organiseren en leren opnieuw een betekenisvolle kerk in de maatschappij te zijn.

Pinksterwandeling in natuurgebied Guisveld | Zaanstad

Ik denk dat we nog maar aan het begin staan van een belangrijke wending in de kerk. Op veel plekken zijn de deuren van de kerken al opengezet, en is er al een wending naar buiten naar de samenleving gemaakt. In gesprekken met kerkenraden merk ik, dat het besef groeit dat kerk zijn doordeweeks net zo volop kerk is als de kerkdienst op zondag. De urgentie van de noodzaak te hervormen is echter zo groot, dat een herbronning noodzakelijk is. Een herbronning waarin we aan de ene kant ons opnieuw bezinnen over wat kerk zijn is en waartoe de kerk er is, en we anderzijds inzetten op de plaats van de kerk in de samenleving. Op dit laatste zetten de Dorpskerkenbeweging en de werkgroep *Kerk naar buiten* met veel succes in met concepten hoe de kerk kan bijdragen aan de leefbaarheid in de eigen omgeving. Vanuit de gedachte dat de kerk er niet voor zichzelf is, maar voor de wereld. God zelf is het doel. In die zin dat het in de relatie met de Heer gaat om bewogenheid – c.q. ontferming, gerechtigheid, liefde, hoop en geloof in een menswaardige wereld.

Ik ben hoopvol over wat de kerk kan betekenen in deze wereld omdat ik zoveel goede voorbeelden zie. In het vormingswerk worden jonge mensen uitgenodigd te spreken over wat hen bezighoudt. De diakenen zitten bij het WMO overleg in hun plaats en horen wat er leeft. In een andere gemeente wordt een maaltijdproject gestart voor de mensen die moeilijk mee kunnen komen

en vinden er wonderlijk mooie ontmoetingen plaats. In een andere gemeente nodigt de werkgroep Kunst in de kerk kunstenaars uit om te exposeren en komen er honderden onverwachte gasten in de kerk. Er is zorg voor de schepping in een plaatselijk platform. Jongeren komen bijeen rond een voor hen belangrijk thema. De kerk is doordeweeks bijna elke dag open voor een koor, een vergadering van het wijkteam, taalles voor migranten, een sociaal spreekuur, om een kaarsje aan te steken, voor een koffiemoment voor de buurt, voor het filmhuis. Er worden nieuwe rituelen bedacht met Allerzielen en ook mensen van buiten de kerk worden uitgenodigd hun dierbare doden te gedenken. Er is een Kerstengelproject waarin vrijwilligers een attentie rondbrengen.

Het meest kenmerkende voor de kerk van de toekomst blijven de kerkdiensten in de bijzondere gebouwen die de kerken zijn. Er zijn in de toekomst ook nieuwe rituelen bijgekomen als de mogelijkheid om kaarsen aan te steken in een stiltekapel en gebeds- en meditatieavonden om te voorzien in het groeiend verlangen naar rust en bezinning. Ook zijn er nieuwe vormen van gemeenschap (community) ontstaan in maaltijdprojecten en ‘zinvolle’ avonden als gesprekskringen, thematische avonden en filmhuisavonden. De ruimtes van de kerk worden gebruikt voor exposities van lokale kunstenaars en steeds meer groepen en organisaties komen er samen. In de gemeente worden de leden geïnspireerd en gevoed, en

vanuit de gemeente zijn de leden actief betrokken bij lokale groepen die zich bezighouden met leefbaarheidsvraagstukken. Deze betrokkenheid zorgt voor de nodige dynamiek en levendigheid in de gemeente. Het is overigens niet zo dat de kerk allereerst probeert mensen de kerk in te krijgen, als wel dat de leden van de kerk naar buiten treden.

De Duitse kerkreformator Maarten Luther (1483-1546) stelde: *'Ubi Christus est, ibi ecclesia'*: waar Christus, daar is de kerk. Bij alles wat we van de kerk kunnen zeggen, moet als eerste gezegd worden dat zij van Christus is. De visienota van de Protestantse Kerk in Nederland 'Van U is de toekomst' stelt op p. 4: "De gemeente is niet van zichzelf. En de kerk is niet een bedrijf dat we moeten redden, de kerk leeft van verbondenheid met Jezus Christus; we volgen Hem."

Daarom zeggen we niet: Jezus is daar waar de kerk is, maar: waar Jezus is, daar is de kerk. We strekken ons uit om daar te zijn waar Jezus is.

In de classis menen we dat juist dit uitgangspunt ons kan helpen in de zoektocht naar het werken aan vitale kerkplekken in onze classis, omdat er een oproep in klinkt om ons naar die plekken te keren waar Jezus is en God nabij is.

Met het motto van hart (van de liturgie) tot hart (van de samenleving) onderscheiden we samenvattend twee

James He Qi, Supper at Emmaus 2

bewegingen die nodig zijn om tot revitalisering te komen. De ene is een revitalisering van het geloof, de hoop en de liefde in de harten van de mensen door kerkdiensten, gebed, samenkomsten en kringen, studie en stilte. De andere – aanvullende – is de beweging kerk naar buiten om nieuwe vormen van gemeenschap te vinden en te ontwikkelen, omdat Christus ook daar te vinden is (vergelijk Lukas 24 waar twee leerlingen een onverwachte ontmoeting hebben met een vreemdeling, die even later bij het breken van het brood Jezus blijkt te zijn.)

Werkers in de wijngaard

In de classis willen we de lokale gemeenten ondersteunen vitaal te blijven of te worden en tot bloei te komen. We zien dat gemeenten steeds kleiner worden en nauwelijks nog ruimte hebben om te vernieuwen. Daarom zetten we in de classis in op het actief ondersteunen van de gemeenten door gemeenteadvisers en regionale predikanten aan te stellen om gemeenten langdurig en intensief te begeleiden om deze transitie te kunnen maken, en een kwalitatieve impuls te geven die ertoe leidt dat de levendigheid, de toekomstgerichtheid en het adaptieve vermogen van de gemeenten verbeterd zal worden. Daarom worden nu plannen ontwikkeld om werkers in de wijngaard aan te stellen.

Alles op een rijtje zettend onderscheiden we zes strategische lijnen voor de komende periode:

1. Nieuw elan - herbronnen (waarom vraag)

Een vraag die aan elk plan voor een kerk voorafgaat, is de vraag naar de zin en betekenis van geloofsgemeenschappen. We willen deze beweging maken door van hart (van de liturgie) tot hart (van de samenleving) te gaan. Terug naar de kern dus; waar zijn we van? En waar zijn we voor? Door te herbronnen ontstaat er nieuw vuur, creativiteit en enthousiasme, en kunnen nieuwe krachten worden vrijgemaakt. En overwinnen we de verlegenheid om over geloof te spreken. Duidelijk moet worden dat geloven over levensvragen gaat en dus aansluit bij de vragen van mensen in het leven.²

2. Analyse (of diagnose)

Van belang is dat in elke gemeente een analyse wordt gemaakt hoe de transitie naar toekomstgericht kerk-zijn het best vorm gegeven kan worden.

3. Kerk naar buiten en sociaal ondernemerschap.

Zichtbaar en relevant zijn in de samenleving

Het ontwikkelen van vormen van lokaal-gemeente-zijn en het stimuleren en opbouwen van nieuwe vormen van gemeenschap (*community* - naar de ideeën van Samuel Wells en *HeartEdge*, en de dorpskerkenbeweging - die leefbaarheidsvraagstukken centraal stelt).

4. Teambuilding van de professionals

Het stimuleren en versterken van het werken in teamverband door predikanten en kerkelijk

² Het centrale verhaal gaat over voluit leven, leven zoals Christus leefde, door energie en talenten en gaven en vreugden aan te vuren. In dit leven gaat het niet alleen om de mooie buitenkant (happy and shiny people), en ook is geluk niet het hoogste ideaal. De Belgische psychiater Dirk de Wachter signaleert in onze maatschappij een onwil om verdriet en problemen als normale verschijnselen onder ogen te zien. "Verdriet is geen psychiatrische afwijking", is zijn overtuiging. Mensen zouden elkaar meer tot steun moeten zijn en alledaagse ongelukkigheid niet langer bij de therapeut moeten onderbrengen. De zin van het bestaan is te vinden in de ogen van de ander die mij om hulp vraagt, zo zegt hij. Mensen kennen allemaal moeite in het leven. En het is misschien wel in het delen van deze lastigheid - zoals De Wachter het noemt - dat wij mensen op ons best zijn in het aangaan van verbindingen, in het geraakt zijn en in het voor elkaar instaan. "De mooiste liefdevolheid tussen mensen toont zich in lastige dagen."

werkers. Een goed werkend team maakt een verschil. Doel is tot werken in teamverband te komen waarbij predikanten coproducties maken en hun talenten inzetten voor meerdere gemeenten tegelijk.³

5. Bestuurlijk en praktisch samenwerken

Intensiveren van de samenwerking van de kerkenraden en vrijwilligers.⁴

6. Jeugdwerk en middengeneratie

Het jeugdwerk en het werk met de middengeneratie (25-50 jaar) heeft een extra impuls nodig omdat het voor kerken in deze tijd lastig is deze leeftijdsgroepen aan zich te binden. Tegelijkertijd zijn er kansen want de vraag naar zingeving neemt alleen maar toe.⁵

Ds. Marco Luijk is Classispredikant Noord-Brabant, Limburg en de Réunion Wallonne

³ Kerk-zijn zou moeten gaan over het voorleven en laten zien en mogelijk maken van sociale relaties die belangrijk zijn. Het kerkgebouw is niet alleen bestemd voor de zondagse eredienst, maar net zozeer een plek voor de hele buurt die tot zegen is voor al wie daar verblijft of tijd doorbrengt. Daartoe moeten niet alleen de deuren open en het gebouw elke dag worden gebruikt door een rijkdom aan groeperingen, maar gaan gemeenteleden ook zelf naar buiten om actief te participeren in lokale groepen die zich bezighouden met leefbaarheidsvraagstukken. Want er zijn veel groepen die onderweg zijn naar een ideaal, en oecumenisch zijn er allerlei mogelijkheden om lokaal samen te werken. Niet dat deze mensen zich gelijk aan zullen sluiten bij de kerk, wel zijn ze onvermoede bondgenoten op de weg van en naar het koninkrijk.

⁴ Het hart van de kerk klopt in de plaatselijke gemeente, als volwaardige gestalte van de kerk als lichaam van Christus. Kerk is waar twee of drie bijeen zijn in de naam van de Heer. Tegelijkertijd geldt dat de kerk niet begint bij de plaatselijke gemeente. De kerk is meer dan de plaatselijke gemeente: zij is de katholieke (algemene) kerk, het wereldwijde lichaam van Christus. Dit 'meer dan de lokale gemeente' komt onder andere tot uitdrukking in de verbondenheid van gemeenten met elkaar: gemeenten delen in de gezamenlijke roeping om gemeente van Christus te zijn in de regio, zij sporen elkaar aan, geven elkaar raad, inspireren en bemoedigen elkaar. Daarom is het belangrijk dat de gemeenten samenwerkingsvormen ontwikkelen die gericht zijn op behoud en bloei van lokale kerkelijke presentie. Elkaar versterken door samenwerken is het doel. In praktische en in organisatorische zin. Er kan samengewerkt worden op bestuurlijk gebied, en inhoudelijk op gebieden als het jeugdwerk, de diaconie, PR en toerusting.

⁵ Jeugdwerk zou niet moeten gaan over de vraag hoe je catechisatie geeft, maar over de vraag hoe we de verbeelding van jongeren weten te raken met een sociale activiteit die authentiek en 'chill' is en geen schaamte oproept. De bestaande activiteiten worden in overleg verder uitgewerkt. Vanuit regionale aanpak elkaar versterken door jongeren met elkaar te verbinden. Een concreet voorbeeld is het houden van een nachtwake in de paasnacht met jongeren uit de regio.

BERND WALLET

De stroom van de traditie gaat ook na corona verder. Zoals na elke crisis zal er een verwerking komen waarvan we de strekking nu nog niet kunnen overzien. Ik verwacht dat in de kerk van de toekomst allerlei grenzen vervagen en zie dat als goed nieuws op weg naar Gods toekomst.

Vlak voor de parochiekerken weer voor vieringen open konden gaan na de lange tweede lockdown, hielden we een bisdomsavond. Plaatsen van samenkomst waren Zoom en Wonder. Om de gedachten wat te ordenen vroegen we de deelnemers vooraf een paar eenvoudige vragen te beantwoorden in een Google formulier. Wat is je verlangen voor het komende jaar? 'Dat we zo snel mogelijk de draad weer oppakken', schreef de eerste per kerende post. 'Laten we elkaar niet overvragen met het oppakken van alle oude routine', zei de tweede. Er tussenin ontwikkelden zich inspirerende gedachten over ons kerk-zijn in de komende tijd.

Oude liturgie en het nieuwe normaal

De oud-katholieke gelovigen en geestelijken wonden er geen doekjes om. Terwijl ze in diverse antwoorden zeer verschilden, waren ze hierover duidelijk eensgezind. Een liturgie gevierd in levende lijve geeft de energie die je nodig hebt. Samen zingen. Samen koffiedrinken. Samen het hartsgeheim delen. Met andere gelovigen samenkomen op de vrolijke zondagochtend, de morgen van de verrijzenis, om met brood en wijn, tekenen en verhalen te vieren dat Jezus Christus leeft, en wij met hem. Ik kan het me niet anders voorstellen dan dat we dat voorlopig wel zullen blijven doen, in elk geval totdat Hij wederkomt in heerlijkheid. Dat laatste is dan heel klassiek gezegd, maar juist dit houdt ons uitzicht open op het nieuwe normaal. Want als we aanstaande zondag weer samenkomen is het niet om onze vertrouwde manieren te koesteren, maar om ons weer bewust te worden van de toekomstige norm. Die norm tilt ons uit boven het alledaagse, en geeft er kleur en richting aan. Die norm spreken we meestal aan het eind van onze misviering uit: 'Ga dan

allen heen in vrede, in verwachting van de toekomst van de Heer'. Ons kerk-zijn, onze viering en wat er de hele week uit volgt, zal het zicht openhouden op het op ons toe-

komende normaal, het aankomende Godsrijk met zijn gerechtigheid, vrede en vreugde in de heilige Geest. God zal het op Gods tijd helemaal vestigen, en tot die tijd kan ons kerkelijk leven zich er alvast aan afmeten.

Analoge toekomst

Toen ik een jaar of twaalf was, kreeg ik van mijn grootvader een serie boeken over de vaderlandse geschiedenis. Een uitgave uit 1918. Op de laatste pagina, nadat het jaar 1913 is besproken, volgt een verklaring: we laten de grote oorlog buiten beschouwing. De reden: we zitten daar nu nog teveel bovenop. Het is onmogelijk deze ingrijpende gebeurtenis met dezelfde kwaliteit te beschrijven als de rest van het verhaal. Ik was als kind hierin teleurgesteld, want ik had juist een eigentijdse Nederlandse blik op de Eerste Wereldoorlog wel spannend gevonden. Toch begrijp ik het nu goed, en het maakt me voorzichtig. De coronatijd heeft ons geschokt. We zijn er niet neutraal in aanwezig geweest. We zijn er allemaal door geraakt, zij het wel met heel verschillende intensiteit. De schok van deze tijd zet sommigen aan tot grote woorden en visioenen van een andere wereld, een andere economie, een andere kerk. We zitten volgens mij te kort op de crisis om er al te diepgravende conclusies aan te verbinden. We zouden te grote woorden gaan gebruiken. Een neiging die ik begrijp en zie, is om een agenda die je toch al had nu met extra kracht op tafel te leggen. Maar bij de crisis als aanleiding tot 'herkerken', om het met de op zich pakkende titel van het boek van Remmelt Meijer

Foto door: Dio van Maaren

en Peter Wierenga te zeggen, frons ik de wenkbrauwen. Corona de grootste uitdaging sinds de Reformatie? Vragen zijn er genoeg, eenvoudige antwoorden een stuk minder. De afgelopen 3000 jaar is fysiek samen vieren steeds een kenmerk rond tempel, synagoge, huiskerk, kathedraal. Daaromheen gebeurt altijd van alles, maar het hart blijft daarin kloppen. Het analoge vieren geeft ons een basis van rust en vertrouwen, van vertroosting, precies wat een mens nodig heeft juist ook als lijden en dood je treffen. Ik zie wat onder intense vervolging, oorlogsgeweld, totalitaire regimes en pestepidemieën is doorgegaan niet zomaar muteren door Sars Cov-2. Sinds de Industriële Revolutie hebben christenen dikwijls crises aangewend om de eigen tijd als de beslissende eindtijd te duiden en daarom veranderingen voor te stellen. Dat lijkt me ook nu niet helpen. We gaan door in het spoor, uiteraard geraakt door de crisis en met stappen die we gisteren nog niet gezet hebben, en met de onveranderde toekomstige norm voor ogen.

Online tegenwoordig

Als de protestantse Reformatie door de boekdrukkunst werd aangejaagd, zou in de huidige tijd zo'n rol voor het internet zijn weggelegd, zeggen de auteurs van 'herkerken'. Dat zou best zo kunnen zijn. Maar de Reformatie leidde niet tot 'met een boekje in een hoekje', zoals een van haar voorlopers promootte, maar tot gemeentevorming. Zo lijkt het me ook vandaag de vraag hoe het apostolaat van het internet ons gemeenschappelijke leven in Christus kan vormen. Welke offline gemeenschap

door online mogelijkheden wordt gevoed. We zullen het geleidelijk aan leren. In het voorjaar van 2020 waren we als kerk bezig allerlei stappen in te halen die jongeren in hun vrije tijd allang hadden gezet. We raakten er snel van overtuigd dat een hybride kerk van fysieke en digitale vieringen, vergaderingen, ontmoetingen, vorming en toerusting een heel toekomstbestendige vorm kan zijn. Na een tijd van wennen, waarden veel gelovigen de digitale mogelijkheden, zodat niet voor elke vergadering eindeloze afstanden hoeven te worden gereisd. We groeien als vanzelf in synodaliteit als pastores en gelovigen gemakkelijk bijeen kunnen komen om samen vragen te verkennen. In onze bisdommen proberen we dit jaar een lichtere structuur voor het samen-kerk-zijn te ontdekken. Ontmoetingen als een bisdomsavond hebben de diocesane saamhorigheid versterkt, en ook die onderlinge verbondenheid willen we graag vasthouden. We zijn er nog nauwelijks aan toegekomen te verkennen wat online tegenwoordigheid aan sacramentele spankracht in zich heeft – wellicht is dat een mooi onderwerp voor oecumenisch gesprek. Online- en offlinevormen versterken elkaar, ook voor verbindingen buiten de eigen kring. Dat helpt de grenzen tussen virtuele aanwezigheid in de gemeenschap en mijn leven thuis wat te vervagen. Bij onze zusterkerken in andere continenten zie ik hetzelfde. En ook de uitwisseling met hen is dankzij de coronatijd veel laagdrempeliger geworden.

Grenzen relativeren

De kerk van de toekomst hecht ook aan andere grenzen geen waarde meer. Grenzen tussen wat kerk is en wat geen kerk is, leerden we in de jaren '80 al te relativeren in het conciliair proces voor vrede, gerechtigheid en heelheid van de schepping. Maar volgens mij kan er nog een schepje bovenop. Ik zie de kerk van de toekomst in eerste plaats als een open, stille, aanbiddende ruimte in het midden van de schepping, in het hart van de stad, waar ze mede het beeld van bepalen. Die kerkplek is geen filiaal van een kerkgenootschap. Alle binnenkerkelijke grenzen waar niemand van mijn generatie of jonger om gevraagd heeft of primair veel belangstelling voor toont, mogen wat mij betreft razendsnel vervagen. Bij het pionieren in Utrecht van oud-katholieken en protestanten gezamenlijk merkten jongeren regelmatig op: "Wat fijn dat dit niet van één kerk uit gaat, maar echt gezamenlijk is". De kerk van de toekomst relateert

nog meer grenzen, bijvoorbeeld wat wij voor absoluut gehouden hebben in onze neiging om de mensheid stikers op te plakken. De kerk van de toekomst gelooft dat we één zijn in Christus, en handelt daar consequent uit. Je mag zijn wie je bent, omdat de liefde van Christus ons drijft. Een hartelijke sfeer is uiteindelijk theater als geen recht wordt gedaan aan je diepste identiteit. Of je uit een niet-Europese cultuur komt, of je een LHBT+-christen bent, of niet weet waar je staat, mannelijk of vrouwelijk, je moet je welkom kunnen voelen, geaccepteerd en uitgenodigd aan het hele kerkelijke leven mee te mogen doen. En ja, het een kan wel eens op het andere botsen. Dat gebeurt in parochies, dat gebeurt ook in onze internationale contacten. En dat is maar goed ook, want we verkondigen geen gesloten eigen systeem, maar leven toe naar Gods Rijk met zijn gerechtigheid. Door samen bidden, leven en studeren vinden we het gaandeweg uit hoe de toekomstige kerk eruit ziet. Misschien kan het ooit zo zijn dat, naar vroeg-kerkelijke praktijk, alle lokale christenen samen leven. Wellicht zijn de blijvende verschillen tussen alle huisgemeenten, huiskerken

en kerken geen reden meer niet organisch met elkaar verbonden te zijn. Een kerk waarin de bisschop niet hersteld wordt in protestantse kringen, en waar katholieke bisschoppen niet de grenzen bewaken van de leer en praktijken, maar waar, zoals onze professor Jan Visser ooit dagdroomde, het juist de lokale bisschop is die steeds initiatieven neemt om gegroeide grenzen te relativeren, en zo nodig op creatieve wijze te overschrijden, om binnen het gebied van zijn of haar bisdom de eenheid van de christenen te verdiepen. Op dynamische wijze kan het ambt zo de eenheid van de kerk dienen.

Delen in Gods gastvrijheid

Vanuit de oud-katholieke traditie doen we daar van harte aan mee. We hebben weinig te verliezen. Niet omdat we klein zijn, maar omdat we niet op een exclusieve confessie staan. We hebben geen eigen belijdenis, al leggen we natuurlijk zoals iedereen wel eigen accenten. We staan voor de brede stroom die met ons doorgaat. De vraag die in de negentiende eeuw bij ons opkwam is: hoe kan het geloofsgoed van de ongedeelde kerk van de apostelen en martelaren, van de heilige Schrift en het apostolisch ambt, van kerkvaders en concilies, ons in deze tijd opnieuw samenbrengen? Het is een vraag met in potentie een hoop openheid en grote reikwijdte, naar de mensen met hun aloude en nieuwere vragen, naar de bewegingen in de cultuur van vandaag. Het is een bedding die ons kan behoeden voor het opnieuw maken van vergissingen. Van daaruit stel ik dan de vraag aan onszelf vandaag: hoe is de katholieke traditie vruchtbaar in het oecumenische spanningsveld? Wat is daarin gezaghebbend en wat moet worden hervormd? We zien het als onze roeping om mee te denken en vragen te stellen vanuit een oecumenische katholieke houding. Voor iedereen bieden we de gastvrijheid aan die Christus ons aanbiedt. Onze horizon is de verbindende oecumene van kerken en christenen. We zoeken die verbinding in gesprek met elkaar en verbanden met andere kerken en bewegingen. Er is veel werk aan de winkel. Ik hoop op de toekomstige verzoende kerk, en wil me er vanuit ons eigen ethos voor inzetten er een hulplijn voor te zijn, op weg naar het Godsrijk dat we verwachten.

Bernd Wallet is aartsbisschop van Utrecht van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland.

Wanneer we kerk willen zijn in de context van vandaag, moeten we kerk met pubers willen zijn. Dat beeld kwam sterk bij me boven, toen ik het afscheidscollege van Joep de Hart las. Een samenleving die zich puberaal gedraagt, vraagt om een kerk vóór pubers of beter met pubers. Wat kunnen we dan leren van al die mensen die bezig zijn met pubers, tieners en jong-volwassenen?

Joep de Hart nam op 27 mei 2021 na ruim tien jaar afscheid als bijzonder hoogleraar (vanwege Kerk en Wereld) aan de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) in Groningen. Hij was onder meer universitair docent cultuur- en godsdienstpsychologie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen en sinds 1993 als senior onderzoeker verbonden aan het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP). Hij heeft veel onderzoek gedaan, bij het SCP, maar ook naar alternatieve spiritualiteit, godsdienst als sociaal kapitaal en jeugdculturen als bron van zingeving. In een kort interview in het Reformatorisch Dagblad (RD) van 26 mei 2021 geeft De Hart ook aan waarom hij zo geïnteresseerd is in de context van de kerken: *'Ik denk dat een brede benadering ook nodig is om te begrijpen wat er met de kerken is gebeurd. Die staan niet op een eiland, maar maken deel uit van het grotere maatschappelijk geheel en de ontwikkelingen die zich daarin voltrekken.'* De PThU heeft op donderdag 26 mei 2021 een online afscheidssymposium belegd. Jammer voor De Hart dat dit op deze wijze - vanwege de corona-maatregelen - moest vorm krijgen. Ook vanuit het WKO-bulletin feliciteren we De Hart met dit afscheid en danken we hem voor alles wat hij via onderzoek wist te agenderen.

Het voordeel van dit online-afcheid is wel dat er een prachtig uitgevoerd digitaal document beschikbaar is, waarin het afscheidscollege is opgenomen. Voor degenen die het afscheidscollege willen lezen: *De pijlen van Apollo*, Nederland en religie in tijden van corona, 2021, Joep de Hart in samenwerking

met PThU en Fonds Kerk en Wereld. *Pijlen van Apollo*, omdat nu 'de pestpijlen van Apollo neerdaalden op ons vermetele Grieken'.

Derde milieu

In het afscheidscollege wordt een prachtige beschrijving gegeven waar we nu als Nederland en de kerken in Nederland staan. De beschrijving leest gemakkelijk en de beelden die De Hart oproept, doen je regelmatig glimlachen. Maar toen ik het verhaal - een opeenstapeling van waarnemingen - gelezen had, werd ik niet vrolijk. Kerk en christendom zijn stap voor stap uit het Nederlandse collectieve bewustzijn verdwenen. De Hart maakt duidelijk dat buiten kerk en moskee er een spiritueel (derde) milieu is gevormd, zoals we ooit *vrije tijd* het derde milieu noemden. In dat *spirituele derde milieu* stimuleren we ons eigen ervaren, zijn we bezig met zelfverwerkelijking, willen we ons zelf ontwikkelen om dichterbij onze kern te komen. In die zelfontwikkeling willen we ons nergens aan binden. Toen vroeg ik me af: Is Nederland eigenlijk een groot puberland geworden, waarin we op zoek zijn naar onze eigen identiteit door veel en alles (ook spiritueel) te experimenteren? En dan ineens is er die pandemie. Die blijkt in ons land een krampachtige controledwang op te roepen om alles te beheersen. De Hart zegt: *"Nederland veranderde in een soort 'virocratie'"*. Maar tegen al die maatregelen vanuit de *virocratie* verzetten we ons, want onze vrijheid wordt ingeperkt. Is de toename van solidariteit in de samenleving van het begin van corona weer voorbij? Wat betekent dit voor de kerk van de toekomst? De kerk, waarin binding en verbondenheid en gemeenschap juist heilzaam zijn? Zijn Nederlanders nog enigszins te interesseren voor de kerk? Ik bedoel dan niet in eerste instantie de kerk als instituut of organisatie, maar het kerk-zijn en dat waar de kerk voor staat. Is kerk-zijn voor Nederlanders geen onbegonnen werk? Nederlanders blijken van alles bij elkaar te sprokkelen, maar gooien het ook weer even snel over boord.

Pubers

Door de schets van De Hart kwam ik op het beeld van de pubers. Jonge mensen, volop in ontwikkeling: stoerheid, onhandigheid, bravoure en kwetsbaarheid wisselen elkaar af. Pubers zijn volop aan het experimenteren, ontwikkelen een stijl van leven door tientallen keren hun hoofd te stoten, ze leren door te doen. Ouderen krijgen niet gemakkelijk echt contact met pubers en het meest moeilijk is het contact tussen pubers en de dichtst nabij staande mensen. Sta je wat verder van een puber af, dan wordt het iets gemakkelijker. Denk bijvoorbeeld aan een oma of opa of een jeugdleader. Sturen op grond van gezag mislukt, bijsturen op grond van relatie heeft meer kans van slagen.

Ik herinner me de jaren dat ik trainingen gaf aan jeugd-leiders over het werken met tieners. Leidinggevend, die werken met pubers/tieners in de kerk maak je vooral bewust dat het in het tienerwerk gaat om: relatie krijgen met, veiligheid bieden, betrouwbaar zijn, identificatiemodel zijn, bijsturen door te helpen te komen tot inzicht (met een puberbrein is dat nog lastig), experimenteerruimte bieden, maar ook begrenzen, En vooral lichamelijke activiteiten doen, waarin ze de mogelijkheden maar ook beperkingen ervaren, be-moedigen en durven te relativeren (vooral van jezelf

als leiding, maar ook van de pubers). Enzovoort. Niet ieder mens blijkt in staat om op ontspannen wijze met pubers om te gaan. Dat zie je in het jeugdwerk, maar je hoort en ziet het ook in het voortgezet onderwijs. Wie wat wil vóór pubers moet vooral mèt pubers gaan werken!

Leren van tienerwerkers

Wanneer ik nu de Nederlandse samenleving vergelijk met een puber-samenleving (en natuurlijk is hier veel op af te dingen), zouden we als kerken kunnen leren van de tienerwerkers, mensen die met pubers en jong-volwassenen omgaan. Ik noem enkele aandachtspunten, die aan te vullen zijn:

1. Relaties krijgen en laten groeien is een voorwaarde. Relaties zijn erg belangrijk, vooral als het er echt toe doet, op de kruispunten van het leven. Dat hebben we als samenleving wel geleerd in coronatijd. We dreigen het snel te vergeten, maar als kerk zouden we hierin – maatschappelijk – een goede aanjager kunnen zijn. Een kerk heeft plekken om samen te komen, om te vieren, maar de kerkleden gaan vooral naar buiten en koesteren de relaties die ze krijgen met hun medemensen, waar dan ook.
2. Luisteren naar het verlangen: in die relaties houden we lange tijd onze mond. En als we spreken, proberen we goede en echte vragen te stellen.

We proberen diep te luisteren, op zoek naar het verlangen van de ander. Het verlangen naar het goede leven. Laten we de ander helpen om dat leven te vinden.

3. Dat betekent dat we als kerk en vooral kerkleden een gelijkwaardige relatie hebben met mensen om ons heen. Maar op onverwachte momenten krijgen we ook een coachende relatie. Coachen om een levensstijl te ontwikkelen met oog voor de ander. We nemen de grenzen van een ander in acht en gunnen elkaar levensruimte. Zo leven we samen het goede leven.
4. In dat coachen zit ook experimenteerruimte, ruimte om te leren door te doen. We nemen als kerk afscheid van onze dominante leerstijl: praten, denken, lezen, verbaal bezig zijn. We creëren ruimte voor doen, beleven en stil worden.
5. De kerk – via de kerkleden – wordt zo een ‘plek’ van identificatie: mensen spiegelen zich graag aan kerkleden. Vanwege hun betrouwbaarheid, de veiligheid die ze bieden, een luisterend oor en een helpende hand, indien nodig. Bij zulke mensen wil je graag zijn, met zulke mensen beleef je het goede (ook zelfs in verdrietige omstandigheden). In contact met kerkleden kunnen mensen zich gaan afvragen: Hoe zit het met hun geloof, hun God?
6. Voor kerkleden moet de kerk dan een ‘oplaadpunt’ zijn. Van meeleven en voorleven, word je moe. Er is ruimte nodig om stil te worden, tot rust te komen, het verlangen weer te voeden en ons te richten op de Toekomst (totdat Hij komt!). De liturgie in de vieringen met de rituelen, maar ook de samenkomsten in kleine kringen zijn hierin belangrijk. In die kleine verbanden delen we het brood en het leven.
7. Naast het opladen is er tijd nodig voor vormen en toerusten. Vormen van onszelf: houdingsvorming, karaktervorming en leren afleren (onze betweterigheid, ons verbalisme, enz). Toerusten: we oefenen ons zelf in het stellen van goede, echte vragen, in het leren de ander zelf verantwoordelijkheid te laten nemen.

Ik laat mijn aandachtspunten graag aanvullen. Wel wil ik waken voor het weer laten groeien van lijsten met enorm veel activiteiten vanuit de organisatie van de

kerk. Mijn accent ligt nadrukkelijk op het individuele leven van het kerklid, van de gelovige, van de gedoopte. Wanneer kerkmensen in de kerk ‘gevoed’ (in meerdere opzichten) worden, zijn zij de meest natuurlijke ‘missionarissen’.

Aandachtspunten voor kerkelijk opbouwwerk

Als we in WKO nadenken over kerkelijk opbouwwerk of gemeenteopbouw of kerkopbouw in de toekomst, dan staan voor mij de volgende punten op de agenda:

- Professioneel leiderschap: hoe je het ook wendt of keert, professionals hebben invloed. Dat is ook terecht. Dat is eigen aan hun ‘vakmanschap’. Laten we op zo’n wijze leiding geven dat kerkleden hun verantwoordelijkheid durven en kunnen nemen. Ook al praat je over een beperkt aantal kerkleden. Professionals horen een balans te kunnen aanbrengen tussen draaglast en draagkracht van een gemeente of parochie.
- Bij het professioneel leiderschap hoort ook dat we onze context goed kennen. Sociologen en psychologen, zoals De Hart, helpen om trends te ontdekken, geven woorden aan wat je zelf waarneemt en zetten het in een groter perspectief. Wanneer je je context kent; wat betekent dat dan voor het kerk-zijn? Laten we de context leren waarderen en zien waar de kansen voor verbinding tussen ‘kerk en wereld’ liggen.
- De verbinding ‘kerk en wereld’ is altijd een spannende. Gelovigen staan in deze wereld, zijn er onderdeel van, maar zijn niet van deze wereld, behoren een ander rijk toe. Wat doet dat met je identiteit, als kerk en persoonlijk? In de kerk hebben we nog meer onderscheidingsvermogen nodig. Ik volg Paulus na, die in de brief aan de Filippenzen (1:9 en 10) schrijft: *En dit bid ik, dat uw liefde nog steeds meer overvloedig moge zijn in helder inzicht en alle fijngevoeligheid, om te onderscheiden, waarop het aankomt. Dan zult gij rein en onberispelijk zijn tegen de dag van Christus.* (NBG, 1951).
- Ik daag alle kerkopbouwers (eerstelijns en tweedelijns) uit om het denken over kerk in de toekomst te verrijken!

Nico Belo, hoofdredacteur WKO-bulletin en van 2003-2017 docent gemeenteopbouw bij de Opleiding Theologie van de Christelijke Hogeschool Ede.

ALMATINE LEENE

Corona is bepalend in de onzekerheid over de toekomst en tegelijkertijd verruimt ze onze blik, juist ook naar de toekomst toe. Dat is dubbel. Het is voor kerken de kunst om de balans te vinden tussen realiteit en toekomst. De kerk als oplaadpunt kan daarbij helpen.

Je iets voorstellen bij de toekomst is bijna onmogelijk. Het coronavirus heeft ons daar weer bewust van gemaakt, want twee jaar geleden hadden we niet zien aankomen dat kerkgebouwen dicht moesten, er niet meer gereisd kon worden, ziekenhuizen overvol zouden raken en ga zo maar door. En toch denken we juist nu heel veel na over de toekomst. Dat komt ook door het coronavirus. Want hoe moet het verder na corona? Wordt het weer normaal, en willen we dat eigenlijk wel? Ontwrichting kan zorgen voor een nieuwe richting, maar het is goed om te blijven beseffen dat nadenken over de toekomst lastig is. Ik houd van visionair denken en meen ook dat dit onmisbaar is voor kerken want zonder dromen kom je niet vooruit. Het is heerlijk om te horen van kinderen, zoals Hettema vertelt, hoe zij de kerk van de toekomst zien. Tegelijkertijd leven we in het nu en is het goed om gewoon heel praktisch bezig te zijn met dat wat je handen vinden om te doen.

Kleine en grote dingen

In de artikelen vond ik het fijn om veel praktijkvoorbeelden te lezen. Van uitdagingen op het platteland en in de stad maar ook van mooie ontmoetingen, ad hoc activiteiten en wandelingen. Dat wat gebeurt in de praktijk geeft ook reflectie op hoe we dingen doen, hoe het altijd ging en wat er verandert. Grote bewegingen van een kerk met veel macht naar gemeenschapszin en netwerken, waar Van Loo over schrijft. Dat is een grote verschuiving. Toch zag je in de geschiedenis ook al veel bewegingen, zoals de moderne devotie, die gericht waren op netwerken en gemeenschap. En macht kan overal de kop opsteken, soms juist ook daar waar gemeenschapszin is. We moeten ervoor blijven waken.

Foto door: Willem Jan de Bruin

Grenzen schuiven en vervagen inderdaad, zoals Wallet aangeeft. En dat biedt kansen. Maar er zit ook best een ingewikkelde kant aan. Ik merk in een eredienst hoe lastig het is om hybride leiding te geven: de mensen thuis en in de zaal wil je allebei recht doen maar dat is niet zo eenvoudig. Dat frustrereert me wel eens in het leven: alle positieve ontwikkelingen hebben ook een negatieve kant. Het is mooi als iets digitaal kan, maar aan alles merk je dat het de communicatie en de relatie tekortdoet. Nieuwe dingen moet je aan durven te pakken, maar ook daarin ligt niet het volmaakte. Het is belangrijk om dat in gedachten te houden. Het kan altijd beter, maar ook beter is niet per definitie goed. We moeten opletten om niet alleen op verandering gericht te zijn, want voor je het weet zet je kostbare tradities bij de prullenbak. En toch, zonder verandering komen we er ook niet.

Stappen voor de toekomst

Luijk geeft mijns inziens terecht aan dat we over water moeten wandelen. Vol vertrouwen de toekomst tegemoet en een open houding waarin de deuren van de kerk ook letterlijk open zijn naar de samenleving toe. Dat verschilt per kerk, dorp en stad, maar de strategische lijnen die hij uiteenzet zijn voor iedereen relevant om te bespreken.

De eerste stap, het herbronnen zie ik terug in veel artikelen en ook om mij heen. In de coronatijd zijn we er weer bij bepaald, waarom we naar de kerk gingen en

gaan en waar we van zijn. Deze vraag zien we gauw over het hoofd maar blijft eigenlijk altijd belangrijk. We moeten geënt blijven op de wijnstok, want anders kunnen we geen vrucht dragen (Johannes 15). En juist dat bepaalt ons, als het goed is, weer bij het feit dat het koninkrijk is gekomen, maar we tegelijkertijd nog wachten op de komst van Christus. Dat geeft realiteitszin, motivatie, en toekomst. De realiteitszin en toekomst kunnen we vinden in het feit dat Christus nog niet is teruggekomen. Het is hier nu nog verre van volmaakt en dat zal zo blijven. We zijn daarin gericht op de toekomst, maar niet vanuit een 'stil maar wacht maar' principe. Het koninkrijk is immers gekomen en dat motiveert. We mogen door de kracht van de heilige Geest mooie dingen meemaken en mogen meewerken aan dat wat de Drie-ene God bezig is om te doen.

Betekenis voor iedereen

Nadenken over de positie van de kerk in de samenleving, kan niet zonder om goed na te denken over wat er zich in de samenleving afspeelt. Dat is eigenlijk te veel om op te noemen. De typering van Belo, dat Nederland een puber-samenleving is, klopt denk ik wel. En daarom meent hij dat we als kerk ook een kerk voor en met pubers moeten zijn. Dat roept bij mij wel de vraag op welk waardeoordeel je daaraan geeft, want je wilt er niet per se in blijven zitten. Ik vind het moedig om de lijnen van de samenleving door te zetten naar de kerk

en ook goed, maar waarin dan precies het onderscheid ligt, is niet direct duidelijk. Belo geeft dat zelf ook aan. Misschien ligt dat nog wel het meest in het opladen. Van der Meer noemt dat woord overigens ook, want de parochie waar zij als pastor dient, koos dit als jaarthema. Zij geeft aan dat de kerk als oplaadpunt wel vraagt om open te zijn, en juist dat was zo lastig in coronatijd. Maar dat geeft precies aan wat corona heeft gedaan: namelijk nadenken over wat je wilt zijn, al kun je dat misschien nu niet volledig zijn. De kerk als oplaadpunt vind ik een mooie gedachte, want het wijst op de eerste stap: het herbronnen en het legt ook de verbinding met de samenleving. Het vraagt echter wel een andere inslag dan de samenleving want rust en stilte horen daar ook bij. Niet alleen rust en stilte overigens. Je kunt ook opladen van sport en van kunst, een Bijbelverhaal, muziek, preek of een goed gesprek. Dat vraagt een bredere inslag, maar wat zou het mooi zijn als kerken bekend zouden staan als oplaadstations. Waar de realiteit van chaos, overspannenheid, onvrede en uitgeputte mensen bekend is. Maar tegelijkertijd de mogelijkheid van nieuwe kracht voor de toekomst wordt geboden. Niet omdat die toekomst duidelijk is, maar juist omdat ze onzeker blijft. Het verschil is dat we de God van het verleden, heden en van de toekomst kennen.

Almatine Leene is predikant in de GKV Hattem-Noord, docent theologie aan de Viaa Hogeschool en theoloog des vaderlands.

EVENWICHT EN VERTROUWEN. PASTORAAL THEOLOGISCHE REFLECTIES OVER DE TOEKOMST VAN KERKGEMEENSCHAPPEN

ANNEMIE DILLEN

Velen hebben reeds geschreven over hoe de kerk in de toekomst er uit zou kunnen zien. Visies lopen daarbij vaak in dezelfde lijn, soms weer helemaal niet. In mijn bijdrage helpen twee kernbegrippen me om mijn eigen visie weer te geven. Deze is gebaseerd op ervaringen binnen de katholieke kerk in Vlaanderen en in gesprek met vele kerkbetrokkenen en op internationale literatuur. De twee centrale begrippen zijn 'evenwicht' en 'vertrouwen'. Vanuit deze twee kernbegrippen schetst ik eerst mijn visie op het gegeven van kerkopbouw en kerkvernieuwing en daarna licht ik toe wat volgens mij kernaspecten zijn voor een 'kerk van de toekomst'.

Evenwicht en vertrouwen

In het nadenken over hoe de kerk (in haar lokale vorm, maar ook op grote schaal) er uit zou moeten zien, is het eerst en vooral belangrijk om te beseffen dat niet alles maakbaar is. Veel kansen worden geschonken, door God, door medemensen en

hangen niet louter af van individuele inspanningen van pastores, gelovigen of kerkgemeenschappen. Denken voorbij de maakbaarheid vermijdt krampachtigheid en vervolgens uitsluiting van bepaalde groepen mensen, te hoge verwachtingen met bijhorende ontgoochelingen en passiviteit ten gevolge van het idee 'het lukt ons toch niet'. Dit vraagt om vertrouwen, in Gods geest en in mensen. Tegelijkertijd is het natuurlijk ook niet de bedoeling dat kerkgemeenschappen zomaar afwachten en denken dat alles vanzelf wel in orde komt, omdat de kerk al zoveel moeilijkheden doorstaan heeft. Enig innovatief denken en handelen is belangrijk, zonder te verwachten dat alles op te lossen is of er een wondermiddel zou bestaan om kerken weer zeer levendig te maken. Dit evenwicht tussen actief engagement en vertrouwend hopen en geloven is niet enkel belangrijk in de reflectie over kerkopbouw *an sich*, maar is tegelijk ook de kern van het christelijke geloof. Het komt er voor kerkgemeenschappen op aan, om in dialoog met individuele personen en andere groepen telkens opnieuw te laten zien hoe belangrijk vertrouwen in God en in medemensen is, én tegelijk zich actief in te zetten om te werken aan kwaliteit van leven voor iedereen, aan wat in theologische termen het 'Rijk Gods' genoemd wordt.

Leerkansen

Daarbij is het belangrijk dat kerkgemeenschappen aanknopen bij het huidige levensgevoel, bij tendenzen in de samenleving, zoals die onder andere door de Duitse theoloog Mathias Sellman verwoord worden, in een publicatie die recent ook in het Nederlands verscheen (Sellman, 2021).¹ Als de kerk voor mensen iets wil

¹ Mathias Sellman, Parochie van de toekomst. 7 uitdagingen, Antwerpen, Halewijn, 2021.

betekenen, moet ze dat doen op een manier die mensen van vandaag (in België en Nederland) begrijpen en waardoor ze aangesproken worden. Ervan uitgaan dat de kerk gewoon zichzelf moet zijn en doen zoals ze altijd gedaan heeft, en dat het vooral de klassieke vormen van vieren, verkondigen en dienen zullen zijn die mensen aanspreken omdat ze 'puur' of 'traditioneel' zijn, getuigt van overmoed en van een gebrek aan psychologisch en sociologisch inzicht. Het is belangrijk aanknopingspunten te vinden bij wat mensen bezig houdt én tegelijk iets nieuws, iets anders, iets bijzonders (dat soms zelfs traditioneel kan zijn) aan te reiken, zodat leerkansen ontstaan en zodat individuen en gemeenschappen zich kunnen ontplooiën. Evenwicht dus opnieuw, en gezond vertrouwen in mensen en in de samenleving (géén cultuurpessimisme of permanente veronderstelling dat mensen slecht bezig zijn en de kerk goede antwoorden aan te reiken heeft).

Ik schets daarbij vijf uitdagingen: op het vlak van (1) zinervaringen; (2) relaties en verbondenheid; (3) intense ervaringen; (4) samenwerking; en (5) participatie.

Zinervaringen

Een kerk van de toekomst zal moeten aansluiten bij de vele vragen rond zin die bij mensen leven. Ook andere spelers zijn op dit terrein actief, want zinervaringen zijn belangrijk voor de gezondheid en voor de maatschappelijke cohesie. Kerkgemeenschappen hebben wel wat troeven: ze kunnen duidelijk maken dat het niet louter om maakbare zingeving gaat, maar dat zin gevonden kan worden. Het hangt niet louter van individuele inspanningen af; gemeenschappen kunnen kansen creëren voor zinervaringen (door verbondenheid, engagement, geloof in God, religieuze praktijken, ...). Belangrijk is hierbij dat het vinden van zin niet louter een individuele aangelegenheid is, waarbij je als het ware 'tekortschiet' als je worstelt met zinvragen. Kerken kunnen inzetten op gemeenschapservaringen, kunnen mensen laten ervaren dat ze erbij horen, juist door kleine groepjes te vormen van mensen die elkaar ontmoeten of opzoeken (bijbelstudie, jongerengroepen, ziekenbezoek, ...). In de toekomst zal het belangrijk zijn dat kerkgemeenschappen inzetten op soms ondergewaardeerde troeven bij ervaringen van zin: aandacht voor kunst/schoonheid en voor lichamelijkheid.

Relaties en verbondenheid

Vanuit de reflectie over jongeren klinkt het zeer vaak: relaties en verbondenheid zijn zeer belangrijk. Een kerk van de toekomst zal in de eerste plaats moeten inzetten op het bevorderen van vriendschappen, het gevoel van verbondenheid en de concrete betrokkenheid van mensen op elkaar. In kerkgemeenschappen vinden mensen die elders soms weinig aanknopingspunten vinden (bijvoorbeeld omwille van een andere taal, of een recente migratie-ervaring, een fysieke of psychische beperking, ...) vaak mensen met wie ze heel wat kunnen delen. Dit vraagt natuurlijk wél een expliciete keuze van kerkgemeenschappen om in te zetten op relaties en verbondenheid en niet zonder meer te verwachten dat dit vanzelf komt.

Intense ervaringen

Een derde element voor de kerk van de toekomst is vertrouwen hebben dat ook eenmalige, diepe ervaringen zinvol zijn. Dit betekent dat mensen die enkel voor de eerste communie van een kind of tijdens een begrafenis met de kerk in contact komen, op dat moment zeer belangrijk, spirituele ervaringen kunnen hebben. Vertrouwen dat deze kleine zaadjes belangrijk zijn in het leven van mensen, doet mij stellen dat kerkgemeenschappen zich niet enkel moeten richten tot een harde, sterk geëngageerde kern, zoals de apostelen rond Jezus. Ook de mensen in de menigte, die naar Jezus gingen kijken, of die vandaag zeer sporadisch met de kerk in contact komen, zijn belangrijk.

Samenwerking

Velen halen het aan: samenwerking met allerlei groepen in de samenleving is zeer belangrijk voor de kerk van de toekomst. Niet zozeer opdat de kerk de voorzet die door anderen gegeven wordt, zou kunnen binnenkoppelen, zoals Diederik Van der Loo schrijft in haar bijdrage in dit nummer. Heel wat theologen schreven eerder hun kritiek op een dergelijke correlatie-strategie: de voetbaltermen sluiten nauw aan bij de klassieke mono-correlatie-visie waarbij existentiële vragen religieuze antwoorden krijgen, maar waarbij de eigenheid, de complexiteit

en de spanning tussen beide gebieden niet altijd gezien wordt. Toch is samenwerking belangrijk, maar met voldoende aandacht voor verschil en eigenheid.

Participatie

Ten slotte een vijfde belangrijk kenmerk voor de kerk van de toekomst: ze moet participatie van mensen met zeer diverse achtergronden (op vlak van leeftijd, gender, afkomst, ...) bevorderen. Participatie betekent daarbij 'deelnemen', maar ook inspraak hebben en een bijdrage kunnen leveren. Het is zeer belangrijk om voldoende kansen te creëren zodat mensen kunnen helpen (met uiteenlopende zaken zoals folders uitdelen, pannenkoeken bakken, een kerststal klaarzetten, liturgie voorbereiden of beleid uittekenen). Kunnen geven (aan anderen en aan de gemeenschap) is ongetwijfeld minstens even belangrijk als kunnen ontvangen (vormen van zinervaringen). Het laat mensen ervaren dat ze belangrijk zijn, dat ze erbij horen en het draagt bij aan de levendigheid van de kerk.

Keuze voor de kwetsbaren

Ongetwijfeld zijn er nog meer belangrijke elementen te noemen. Veel van de vijf hierboven genoemde aspecten sluiten aan bij het levensgevoel en de samenleving van vandaag. Toch onderscheidt de kerk zich, wanneer ze radicaal en telkens opnieuw kiest voor de meest kwetsbaren, voor hen die uit de boot vallen, voor diegenen waarvoor anderen geen tijd en aandacht meer hebben. Een radicale diaconale inzet moet verhinderen dat de kerk van de toekomst enkel met zichzelf of met de individuele ontwikkeling van mensen bezig is. De focus op waar het uiteindelijk om draait, zijnde leven in navolging van Christus, vertrouwend op Gods Geest, moet ook verhinderen dat de kerk zelfgenoegzaam wordt en vergeet kritisch naar zichzelf te kijken. Voorlopig eindig ik met de twee basisbegrippen van het begin: ik geloof in evenwichten en blijf vol vertrouwen hopen dat al deze aspecten van deze visie werkelijkheid mogen worden.

Annemie Dillen is als hoogleraar verbonden aan de onderzoekseenheid pastoraaltheologie en empirische theologie van de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen aan de KU Leuven, België. Voor meer info, zie: <https://theo.kuleuven.be/nl/onderzoek/onderzoekers/profiel/00030179>

SAKE STOPPELS

Bert Glorie noemt in zijn artikel het boek *Als God renoveert* van James Mallon. Het boek was bij het verschijnen een behoorlijke steen in de rooms-katholieke vijver. Opeens ging het over toewijding en een kerk die echt iets vroeg van parochianen. Glorie is er wat beducht voor, bang als hij is voor tweespalt in vaak toch al niet al te stevige parochies. Mallon vertelt in zijn boek het verhaal hoe hij een kaartclub die zo ongeveer al sinds mensenheugenis bijeenkomt in een van de zalen van het parochiehuys, de deur wijst. Hij heeft de zaal nodig voor de voortdurend uitdijende Alpha-cursus. Dat levert een hoop protest op: 'Die Jezus interesseert me niet, wij willen kaarten!', roept een kaartspeler uit. In een notendop zien we hier de spanning die misschien wel inherent is aan gemeenten en parochies. Ze willen gastvrij zijn, toegankelijk, laagdrempelig, verbinding maken (Diederiek van Loo), maar weten ook dat ze iets anders zijn dan een buurthuis. Marco Luijk begeeft zich in dit spanningsveld als hij twee noodzakelijke bewegingen voor kerken ziet: revitalisering van het geloof en – aanvullend – de beweging naar buiten. Wat me opvalt in de artikelen is dat er voor het tweede meer aandacht is dan voor het eerste, althans als we kijken naar gegeven voorbeelden en beschreven praktijken. Ik wil in dit artikel nadrukkelijk aandacht vragen voor wat Luijk 'herbronnen' noemt. Aanvullend dan nog iets over verbindingen en grenzen.

De kerk moeiteloos vervangen?

In een tijd waarin kerken verdampen en verdwijnen, moeten we het aandurven de vraag te stellen of dat erg is. Het Katholiek Nieuwsblad (KN) meldde vorig jaar dat bij kerksluiting blijkt dat mensen vaak meer een band hebben met het gebouw dan met het geloof. Glorie meldt iets soortgelijks: bij kerksluiting is het allerm minst vanzelfsprekend dat je je aansluit bij de geloofsgemeenschap verderop. Uit het onderzoek van het KN bleek ook dat mensen de kerk niet misten. Andere organisaties bleken de sociale functie van de kerk over te kunnen nemen. In termen van Mallon: het buurthuis blijkt ook een prima plek te zijn voor de kaartclub.

Dergelijke gegevens maken wel bescheiden. Ze dwingen in mijn ogen ook tot grondig zelfonderzoek: wie zijn we als gemeente en parochie? Wat gaat er verloren als we verdwijnen? Welke grond is er om te strijden voor nieuw elan (Luijk)? Is er 'grond' om over water te kunnen lopen (opnieuw Luijk)? Glorie wijst op een SCP-onderzoek dat laat zien dat katholieken steeds meer op de gemiddelde Nederlander gaan lijken. Mogelijk is dit proces in andere kerken wat minder ver voortgeschreden, maar ook daar doet de interne secularisatie haar werk. Seculier DNA zit vaak diep in de gelovige. Ik hoef daarvoor niet naar anderen te kijken.

Een vroom woord vooraf

'Als de Heer het huis niet bouwt, vergeefs zwegen de bouwers' (Ps 127). Het is in de wereld van gemeenteopbouw een bekend woord uit het Oude Testament. In termen van het Nieuwe Testament zeggen we dat Christus de gemeente in leven houdt en opbouwt. We zullen deze credo's vermoedelijk herkennen en erkennen, maar (hoe) kleuren ze de praktijk? Er ontstaat gemakkelijk iets als 'praktisch atheïsme'. Jan Hendriks vroeg er in zijn klassieker

Een vitale en aantrekkelijke gemeente al aandacht voor (1990,27). Het beleden geloof in God werkt dan niet door in de praktijk van de gemeente. Na bij wijze van spreken een vroom woord vooraf volgen dan de eigenlijke, vooral zakelijke hoofdstukken. We zien op dat vlak gelukkig wel een kentering, want meer en meer ontdekken we dat we het met enkel methoden en technieken van gemeenteopbouw niet redden. Maar misschien moeten we die verschuiving nog veel verder radicaliseren.

‘Kan het u niet schelen dat wij vergaan?’

Dat riep een vrouw uit die haar gemeente zag verdampen en niet wist hoe zij het tij konden keren. Het was een echo van de schreeuw om hulp van de discipelen tijdens de storm op het meer (Mk 4:38B). Jezus ligt te slapen in de boot, wordt wakker door het roepen van zijn leerlingen en treedt op. De wind gaat liggen. Zo lijkt het nu niet te werken. Tegen de krimp van de kerk lijkt geen kruid gewassen. Maar juist daarom moeten we die vraag van die vrouw over de kerk blijven stellen. Want als het waar is dat Christus zijn gemeente bouwt en bewaart, dan is het zaak hem er voortdurend bij te roepen. Misschien meer dan ooit tevoren werken gelovigen gemotiveerd aan de opbouw van hun gemeenschap, maar ook meer dan ooit tevoren is dat een heel moeizaam avontuur. Er zal echt iets van ‘de andere kant’ moeten komen, wil er toekomst zijn voor de gemeente. Als we van ‘die andere kant’ niets te verwachten hebben, moeten we direct ophouden met kerk-zijn. Ik vind dat een van de grootste uitdagingen voor kerk-zijn in onze tijd, misschien zelfs wel de allergrootste. Om de zaak op scherp te zetten: als het waar is dat Christus zijn gemeente niet loslaat en alle dagen met ons is tot aan de voltooiing van deze wereld, hoe ziet dat er dan uit? Hoe merken we dat dan?

In mijn beleving krijgt deze vraag te weinig aandacht binnen gemeenten en parochies. In veel kerken klinkt elke zondag ‘Onze hulp is in de Naam van de Heer’, maar het hoe en wat van die hulp wordt lang niet altijd duidelijk. Zou het geloofsgesprek in de gemeente en de parochie in onze dagen daar niet veel

meer over moeten gaan? Het is een in mijn ogen uiterst dringende vraag,

Samenwerking en het Koninkrijk Gods

Samenwerking met alle ‘mensen van goede wil’ is in onze tijd zonder meer geboden. De urgentie van tal van maatschappelijke problemen is groot. Alles hens dus aan het dek van de humaniteit. Daarin ga ik zonder meer mee met meerdere auteurs in dit nummer. Toch gooi ik hier een steen in de vijver, met name naar aanleiding van wat Diederiek van Loo schrijft. Ze spreekt over het zoeken van het Koninkrijk Gods en omschrijft dat in seculiere termen als ‘het goede leven, een humane samenleving’. Maar kun je dat is-gelijk-teken zo gemakkelijk plaatsen? De Britse missionaire pionier Andrew Dunlop is op dit punt heel scherp. Hij keert zich tegen de vervlakking van het zogenaamde ‘koninkrijksdenken’. ‘Het Koninkrijk van God’ wordt dan een term die wordt toegepast op elk positief menselijk streven. Instemmend citeert hij in dit verband een andere pionier, George Lings: “Without the King, the kingdom is vacuous Without Christ’s incarnation, atonement and the spiritual transformation brought by an encounter with him, kingdom language is in danger of becoming powerless idealism.”¹ Is bij van Loo sprake van de vervlakking waar Lings en Dunlop bang voor zijn? Dat kan ik op basis van haar artikel uiteraard niet beoordelen. Maar ik deel wel de aarzeling van beide Britten om het Koninkrijk en humaniteit min of meer gelijk te schakelen. Want zou dit Koninkrijk Gods misschien toch iets in zich hebben dat elders niet te vinden is? En als dat zo is, zou de kerk dat dan niet bij uitstek moeten willen communiceren en delen? Dat brengt me opnieuw bij de vraag naar wat er ‘van de andere kant’ op ons afkomt. Alle reden dus om daar in de wereld van gemeenteopbouw even hartstochtelijk als ontvanke-lijk naar te zoeken.

Sake Stoppels is lector theologie aan de Christelijke Hogeschool Ede (CHE) en beleidsmedewerker binnen de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk

¹ Dunlop, *Out of Nothing. A Cross-Shaped Approach to Fresh Expressions*, London 2018, p. 88

TOEKOMST-ALERT: DE BLOCKCHAINKERK KOMT ERAAN!

ERIC VAN DEN BERG

Waar theologen en voorgangers anno 1 N.C.¹ nadenken over hoe een hybride kerk eruit ziet, ligt de toekomst van de kerk besloten in een heel andere kerk. Dames en heren, de blockchainerk² komt eraan!

‘We leven in vertrouwen op God; wat komen gaat is nog niet zichtbaar.’ Met die woorden spreekt Paulus tot de gemeenschap in Korinthe. Wij aanschouwen niet, maar ‘wandelen in geloof’, aldus een andere Bijbelvertaling van dezelfde passage in de tweede Korinthebrief. Aan die woorden moest ik kort denken toen ik werd benaderd te reflecteren op de toekomst van de kerk in tijden van digitale communicatie.

De toekomst van de kerk is zo’n breed begrip, dat ik graag vertrouw op God. Dat doe ik liever dan stokken in de lucht gooien en kijken welke voortekenen ik zie als ze op de grond zijn gevallen. In de toekomst kijken is evenwel een populaire bezigheid heden ten dage: de derde coronagolf ligt achter ons, de maatschappij opent zich, de vaccinatiegraad schiet omhoog en als een volgende dreigende variant niet teveel doorzet deze herfst, mogen we weer spreken van een situatie als vóór corona. Daar hebben we het graag over: het oude, vertrouwde. Vóór corona? Maar we zouden toch alles anders doen als de pandemie voorbij is? We zouden nu toch echt op duurzaamheid en de *non-plastic society* inzetten, beginnen aan de tijd van minder vliegen en minder vlees eten. Als ik om mij heen kijk, zie ik dat niet zo. Oké, het zijn geen ‘roaring twenties’ waarin iedereen uit zijn bubbel barst, maar de opluchting dat iedereen weer kan doen wat we gewoon waren, is duidelijk te horen. Terug naar het oude.

¹ 1 N.C. = 1 na corona.

² Blockchain wordt wel de grootste uitvinding sinds de komst van het internet genoemd. Het is een niet te kraken ketting van blokjes informatie die digitaal ondertekend zijn zonder tussenkomst van derde partijen. Een nieuwe transactie of inzicht wordt toegevoegd zodat een onbrekbare informatieketting ontstaat. Er is daarbij geen centraal punt: niemand is eigenaar, en daarmee is iedereen eigenaar. In dit artikel werk ik blockchain filosofisch uit binnen de context van religieuze groeperingen.

De lockdown was een woestijntijd, en duurde langer dan veertig dagen. Toch was de periode van maart 2020 tot deze zomer voor velen een verzoeking, velen voelden zich op de proef gesteld en voelen zich daarvan bevrijd. Mensen waren moe, hoorde ik vaak om mij heen (‘en dan breekt de zon ook maar niet door’, appte een goede vriend mij).

De postcoronatijd is nakend, maar het coronavirus is nog niet uitgeraasd. Op de korte termijn liggen hier kansen voor de kerk, zoals zich iedere dag nieuwe kansen voordoen. De kerk kan een contrapunt zijn, zoals de kerk een contrapunt in de samenleving behoort te zijn. Een oase van rust, een spiegel van verdieping en een ankerpunt van troost en zorg voor elkaar. Kansen zijn er in de actie-stand: briefwisselingen, samenwerken met anderen, kleine groepen formeren, wederkerigheid bieden en geven wat we hebben, zo schrijft Diederiek van Loo elders in deze uitgave. We moeten met elkaar praten in ieder gremium voorhanden, schrijft Bert Glorie. Aartsbisschop Bernd Wallet ziet gemeentevorming (vanuit de gedachte aan internet als derde communicatierevolutie) als belangrijker dan in een hoekje wat boekjes lezen. Die laatste gedachte – de boekdrukkunst joeg de reformatie aan, internet jaagt een nieuwe reformatie aan – prikkelt mij

Fotograaf is Monica Stuurup

als mediawetenschapper. Want deze mantra hoor ik vaker. Helaas, ze is te simpel. Iedere (ver)nieuw(d)e vorm van informatiesamenleving, informatierevolutie zo je wil, is alleen te beschouwen binnen een complexe maatschappelijke context.

Er gaan vaak decennia overheen voordat transformatie zichtbaar wordt, wat zij is

en welke impact zij heeft. En die context is met het oog op de toekomst zeer zeker complex. Wij leven in een informatiesamenleving waar digitale geletterdheid wordt verondersteld. We kunnen kaartspelletjes op de smartphone spelen, én digitale belastingtoeslagen kunnen voor tienduizenden Nederlanders voor een psychosociale ramp zorgen. Het is een maatschappij waar online feestjes (project-X) worden afgewisseld met Big Brother-achtige powerplay van de surveillance-maatschappij. Waar we liever bij AliExpress in China bestellen dan bij de speelgoedwinkel om de hoek. We appen liever dan we bellen, en ondertussen kunnen robots thuis het huishouden doen. Technologische vergezichten en maatschappelijke ontwikkelingen gaan hand-in-hand met een klimaat-, migratie- en bestuurscrisis.

Van reformatie naar transformatie

Waar sta je dan als kerk(en)? Waar ga je dan als kerk(en)? In 1 N.C. is dat volstrekt onduidelijk. Ik voorzie echter geen reformatie als wel een transformatie. Voordat ik de kim van de toekomst verken, laten we zeggen 50 N.C., kijk ik terug naar de afgelopen pakweg 20 maanden. Geen toekomst zonder historie. Kerken staan, zoals de hele samenleving, volledig in shock bij de eerste lockdown. Dit is de eerste fase van transformatie. Maar dit is wel heel cold turkey. Ik heb zeer veel respect voor de snelle acties die in deze gezondheidsorkaan tot stand komen: plots is er geen probleem meer hoe kerken techniek inzetten. Er worden camera's en masse ingekocht en webinars gevolgd om met Google Meet, Teams of Zoom om te gaan. We preken aan de keukentafel in plaats van op de kansel. Niet eerder wordt zo snel tot dan toe voor velen onbekende technologie eigen gemaakt. Onlinakerkdiensten? Alsof ze er altijd waren geweest (en dan vergeet ik het technisch beginnersongemak van uitvallende camera's of wegvallend geluid; dat gebeurt nu eenmaal in een experiment dat uit de grond wordt gestampt). Nood breekt wet. Weerstand verdwijnt als sneeuw voor de zon. Het oude is voorbij.

Een tweede fase van transformatie is de inhoudelijke aandacht. Nu de operationele, technische basis is 'gefixt', kan verder worden gewerkt aan inhoud en vorm. Moet een dienst korter? Hoe kunnen we catechese beter inrichten? Hoe kunnen we diaconale projecten vormgeven

met hulp van digitale communicatie? Ik merk in mijn trainingspraktijk dat de vraag naar verdieping in vloggen, beeldregie en digitale werkvormen flink toeneemt. Daarom geef ik trainingen voor en achter de camera, zowel privécoaching als groepstrainingen.

We zitten nu in een derde fase van een transformatie: die van de 'hybride kerken'. Wat een hybride kerk is, is nog niet zo makkelijk te omschrijven. Hybride betekent zoveel als 'nauwe vermenging van ongelijksoortige zaken'. Sommigen verwijzen daarom naar het 'hybride werken': een deel thuis (online en op afstand van je collega's), en een deel op kantoor (offline in nabijheid van je collega's). Hierbij wordt afstand als het criterium voor hybride aangehouden: een deel van de groep is aanwezig, een ander deel haakt online aan. Knelpunt daarbij is, anders dan bij hybride onderwijs bijvoorbeeld, dat interactie met de groep kerkleden 'op afstand' veelal ontbreekt of gebrekkig(er) is. Zo ook in de 'hybride kerk'. Maar wat is er hybride aan geloofsvorming in één persoon? Als we het hebben over hybride kerken, gaat het dus eigenlijk over de manier waarop we kerk zijn in onze (digitale) geloofscommunicatie. Interactie zou overigens wel kunnen: inbellen, live meezingen via Zoom, gebedsintenties aandragen via een chatfunctie, mentimeterende enquêtes of kwisjes – alle zichtbaar in de 'fysieke' kerk: het kan. Bovendien kan in de nabije toekomst daar verder aan worden gewerkt. Voordelen zijn er voor de kijker. Maar van een kerkganger is geen sprake meer: je bepaalt zelf wanneer je kijkt, wanneer je bidt en jezelf verdiept. Dit lijkt haaks te staan op gemeenteopbouw en juist individualisme te stimuleren. Communicatie bestaat echter bij de gratie van communio en is daar sprake van? In beleidstermen is een begeleidend veranderplan voor het transformatieproces wenselijk.

Welkom in de blockchainerk

Echter, voor mij is dit beeld niet helemaal een hybride kerk. In een 'ideale' hybride kerk gaat het om het vinden van de mix van alle middelen van geloofscommunicatie. Of deze nu synchroon of asynchroon zijn, face-to-face of online, digitaal of analoog, experimenteel van liturgische of pastorale vorm of traditioneel. Hoe anders is dat bij een blockchain-kerk anno 50 N.C.? Ik ken daar nog geen voorbeelden van, en ze zijn er ook nog niet. Nu is veelal een parochie of gemeenschap territoriaal georganiseerd.

ISI Media. Altijd persoonlijke aandacht.

Zoek je een samenwerkingspartner die jou bijstaat in het opstellen en uitvoeren van je online-communicatie? Van jouw strategie tot en met je website? ISI Media helpt je aan jouw doelgroep te verbinden met trefzekere kanalen. Dat doen we door:

- je communicatieadvies te geven over iedere vorm van onlinecommunicatie
- je kennis en vaardigheden van onlinecommunicatie te vergroten met onze Academy
- je website en sociale media op te bouwen, te verbeteren of te ondersteunen.

Je communicatie wordt van blijvende waarde. Bespreek wat we met jou kunnen doen. Zoals we sinds 2006 vele kerkelijke organisaties al hebben geholpen, op vele plaatsen in ons land. Van plattelandsgemeente tot bisdom, van geestelijk verzorger tot opbouwwerker.

Meer weten:

hallo@isimedia.nl

isimedia.nl

06-34009124

Er is een middelpunt – het kerkgebouw midden in het dorp, of stad. Als je iets wil, ga je naar de kerk, op de fiets of elektrische deelscooter.

Misschien moet ik eerst uitleggen wat blockchain is. Blockchaintechnologie is een ‘keten van datatransacties, gedeeld tussen een netwerk van onafhankelijke diensten’. Een eerste transactie wordt gestart, vervolgens worden transacties toegevoegd, maar deze kunnen niet worden verwijderd of aangepast. Een blockchain is decentraal, maar bij iedere dienst die is aangesloten, volledig als kopie beschikbaar: er is geen middelpunt.

Ook in een blockchainerk is geen middelpunt in de zin van een kerkgebouw. De blockchainerk is een mystieke gemeenschap, zoals de rooms-katholieke dogmatische constitutie ‘Lumen Gentium’ (‘Licht van de Volkeren’) dit wellicht avant la lettre bedoelt. Er zijn meerdere knooppunten waar mensen of kleine groepen gelovigen samenkomen, met elkaar als een netwerk verbonden, maar niet afhankelijk van dat ene kerkgebouw. En zoals het een goed blockchain betaamt, heeft eenieder dezelfde informatie en kennis tot zijn beschikking om tot eigen of gezamenlijke inzichten te komen, zodat eenieder groeit of wordt bemoedigd in het geloof. Zonder het te noemen, bedoelen medeauteurs Van Loo, Glorie en Wallet dit (en ik ben wel zo onbeschaamd deze woorden in hun mond te leggen, vergeef het mij). Het apostolaat van het internet kan gemeenschappelijk leven in Christus vormen, zegt de oud-katholieke aartsbisschop. In een blockchain kerk is iedereen verschillend, zijn er ver-

schillende geloofsstromingen die gemeenschappelijk aanwezig zijn: het is een oecumenische gemeenschap die hybride, synchroon én asynchroon, met elkaar viert, dient, leert en bidt. Waarbij on- en offlinevormen elkaar versterken, ook voor verbindingen buiten de eigen kring. Uitwisseling is laagdrempeliger en iedereen, jong, puber, volwassen of ronduit oud, kan aansluiten, waar ze ook aanwezig zijn. En met dezelfde eerste ‘transactie’: een christocentrische visie staat overeind. Zij, die in Christus geloven, zijn bijeen. De hybride kerk is als Gods digitale bouwland een gemeenschap van geloof, hoop en liefde op aarde vol van vertrouwen.

De blockchainerk past uitermate goed in het werkveld van de kerkelijke opbouwwerker. Die staat voor de taak te adviseren bij krimp en innovatie: de blockchainerk krimpt en groeit tegelijkertijd naar mate kleine groepen zich aansluiten. De kerk is innovatief waarbij geloofscommunicatie centraal staat, en naar behoefte hybride kerkdiensten kunnen worden verzorgd. Dat mag synchroon, maar net zo goed asynchroon. In dat transformatieproces is een opbouwwerker essentieel. Rest nog het trainen van de beroepsgroep. Nu ja, daar kan ik weer bij helpen :-).

Eric van den Berg MA is mediawetenschapper, ondernemer en meervoudig auteur. Sinds 2006 runt hij ISI Media (www.isimedia.nl), advies- en trainingsbureau voor kerkelijke (online)communicatie. ISI Media helpt je aan jouw doelgroep te verbinden met trefzekere kanalen in goede samenhang. Je communicatie wordt van blijvende waarde.

KERKVERNIEUWING: DURVEN WE NOG TRAGE VRAGEN TE STELLEN?

NICO BELO

De pandemie COVID 2019 functioneert als een vergrootglas. We waren al niet zo optimistisch over de kerk in de toekomst. Steeds nadrukkelijker merkten we, dat maatschappelijke veranderingen en kerkelijke ontwikkelingen niet goed op elkaar afgestemd waren. In plaats van 'kerk in de context' was het steeds meer 'kerk naast de context': de invloed van de kerk op de samenleving is gering. Corona heeft dit alles extra en pijnlijk duidelijk gemaakt. Maar dit stimuleert theologen wel om na te denken over de kerk van de toekomst.

Toekomst die groter is?

Zo ook Samuel Wells, sinds 2021 voorganger van St. Martin-in-the Fields (2021) in London. Hij was ook al langer gewend na te denken over de verhouding kerk en context. In 2019 schreef hij *'A Future that's Bigger than the Past'* en in 2020 werd dit boek vertaald onder de titel *'De toekomst die groter is dan het verleden'*.

Het boek is ontstaan vanuit een bundeling van *Calmers Lezingen*, die Wells in Edinburgh (2019) gehouden heeft. De lezingen zijn uitgewerkt in hoofdstukken, voorafgegaan door een *Inleiding* met een visie op kerk vernieuwing en afgesloten met een hoofdstuk over evaluatiemodellen.

De titel van het boek *'De toekomst die groter is dan het verleden'* geeft goed de sfeer van het boek aan. Je moet erover nadenken wat er geschreven wordt. Dit boek is geen snelle *how-to-do*-boek. O ja, er worden zeker aanzetten tot praktische doorvertalingen gegeven (vanuit de praktijk van St. Martin-in-the-Fields), maar het begint met conceptuele verkenningen van een thematiek, een zoeken naar antwoorden op trage vragen, gevolgd door illustraties vanuit de praktijk.

Dit boek stimuleert zeker het doordenken over de kerk van de toekomst. En de titel maakt duidelijk dat de toekomst niet overschaduwd wordt door stormen vanuit het verleden (p. 11).

Kerk reformeren

Wells begint dus in de *Inleiding* met zijn visie op kerk vernieuwing. Kerk vernieuwen is kerk reformeren. Daarmee is ervaring opgedaan in de 16^e eeuw. In zo'n reformatie blijkt

een patroon te zitten: a) een nieuw idee ontstaat. b) Als gevolg van dit nieuwe idee veranderen aannames, houdingen en handelingen en c) tenslotte krijgt het een en ander zijn weerslag in institutionele vormen of veronderstelt het institutionele vormen aan te nemen.

Nieuw idee

Voor Wells is het nieuwe idee *'Ik ben gekomen om te zorgen dat zij leven hebben, leven in overvloed'* (Joh. 10:10, Groot Nieuws Bijbel). *Leven in overvloed* is het mission statement voor de kerk. Het gaat in dit 'idee' niet om verlossing van mensen van moeiten van het leven, een promotie door Jezus naar een bestaan van veiligheid en gelukzaligheid (een *ontsnappen-aan-de-hel-perspectief*), maar om herstel van de relatie God-mensen en de bevordering van onderlinge relaties én met de schepping (p. 15). Het 'probleem' dat hiermee opgelost of voorkomen wordt, is: afzondering, isolatie. Met als gevolg dat we als mensen niet onze mogelijkheden kunnen realiseren of kunnen genieten van het geschenk van de ander. De *'oplossing'* van dit probleem is, dat God ons Jezus aanbiedt. In Jezus laat God ons zijn hart zien én overvloedig - het goede leven! - leven, zoals Hij dat bedoeld heeft.

Roeping van kerk

De roeping van de kerk is, volgens Wells, om dit goede en overvloedig leven voor te leven en te bevorderen (p. 16/17). Wells maakt duidelijk dat God geen middel tot welk doel is. God zelf is doel. Een ander godsbeeld leidt tot een andere

benadering van de wereld (p. 18). De 'overvloedig-leven-benadering' probeert gemeenschappen te vormen, die het leven van Gods Koninkrijk uitdrukken. Dit 'overvloedig-leven-model' neemt institutionele vormen aan die gekenmerkt worden door *Assets* (meerwaarde), *Blessing* (zegen) en *Community* (gemeenschapsleven). De kerk probeert van *meerwaarde* (A) te zijn op het vlak van sociaal welzijn. Maar gaat dit niet ten koste van de kerntaak van de kerk, nl. lofprijzing van God? Wells stelt duidelijk: *sociale betrokkenheid is lofprijzing!* (p. 19-20). Wanneer je de kerkgebouwen aan de buurt aanbiedt voor plekken om samen te komen, kun je tot *zegen* (B) voor de buurt zijn (p. 22). Het gebouw kunnen we (ook) gebruiken (C) voor culturele en artistieke activiteiten (zoals creativiteit, expressie, bevorderen van schoonheid) en liefdadigheid. God gebruiken we zo niet als middel om het hoogste geluk te verwerven, maar we laten op deze wijze delen in overvloedig leven. Hierbij past dan een andere economie: de 'relatie-economie'. Dat is een economie waarin we investeren in vrijgevigheid. Want, vrijgevigheid is de beste investering. Deze *relatie-economie* staat haaks op de *economie van de schaarste*, waarin we angst hebben voor tekorten en verliezen. De *economie van de schaarste* is de economie van de *Mammon*. Dat delen in overvloedig leven komt tot uiting in de sociale taak van de kerk. Hierin gaat het niet om mensen te helpen, omdat wij weten wat goed voor hen is, maar het gaat erom mensen tot bloei brengen. Vanuit dat doel werken we op het terrein van zorg, verbondenheid, vertrouwen, identiteit, zelf keuzen (laten) maken.

Heart Edge

Ook in dit inleidende hoofdstuk geef Wells een praktisch voorbeeld. *St. Martin-in-the-Fields* ligt aan het Trafalgar Square in London. De kerk staat in het hart van Londen en aan de rand van het plein, van de samenleving. Daarom de naam voor het kerkenwerk: *Heart Edge*. Dit *hart-rand-werk* wordt gekenmerkt door vier C's: compassie, commercie, cultuur en community/gemeenteleven. De compassie blijkt uit vrijgevigheid, nederigheid, inclusief denken en werken. De commercie door als kerk ook als bedrijf te functioneren en daarin voorbeeldig te zijn (je medewerkers wél uitbetalen conform minimumloon) en cultuurprogramma's blijken de meest toegankelijke manieren te zijn waarop de kerk, het instituut, de overvloedigheid, de vreugde van het leven ten toon spreidt en viert.

Heart Edge blijkt een vernieuwingsbeweging voor de kerken in Groot-Brittannië te zijn. Gemeenten worden elkaars mentor. Men leert in de praktijk dat twee of drie elementen (van compassie, commercie, cultuur en community) en de wisselwerking tussen die elementen, de kerk diepgaand

verrijken. Kerken worden zo 'koninkrijks-kerken'. Uitgangspunt voor die *koninkrijks-kerken* is dat het leven van Jezus een sjabloon is voor gesprek over ons leven, over de kerk en de wereld.

Samenvatting hoofdstukken

In de hoofdstukken na de *Inleiding* wordt deze kerkvernieuwingsvisie verder uitgewerkt en de stelling van het boek verdedigd: betrokkenheid in commerciële, compassievolle en culturele initiatieven berooft de kerk niet van haar energie, identiteit of focus. In tegendeel: het kan ervoor zorgen dat gemeenten de bronnen van hun eigen vernieuwing terugkrijgen (p. 151).

In hoofdstuk 1 wordt de economische, politieke en sociale context van de kerk beschreven. Hoofdstuk 2 maakt duidelijk dat geld een indicator kan zijn van hoe de kerk haar missionaire roeping opvat. In de hoofdstukken 3, 4 en 5 maakt Wells duidelijk hoe commercie, compassie en cultuur elk vernieuwende krachten kunnen zijn. In hoofdstuk 6 worden de kenmerken van een *koninkrijks-gemeente* gedetailleerder beschreven.

In het *Appendix* beschrijft Well een tiental evaluatiemethodieken, die grofweg in te delen zijn op kwantitatieve (harde data als bezoekersaantallen, inkomsten, uitgaven, e.a.) en kwalitatieve (grote, onaantastbare, moeilijk te meten doelen) toetsing. In een eigen ontworpen model combineert hij de kwantitatieve en kwalitatieve benadering, toegepast op en uitgewerkt in een palet van zes contexten van gezond leven (naar het model van Robert Warren, *Gezonde gemeente*) en gezonde relatie: met God, met jezelf, samen met God (in het gemeenteleven), met naasten dichtbij (lokale missionaire activiteiten), met onzichtbare naasten (nationale en wereldwijde missionaire activiteiten) en met de schepping.

Wells pleit ervoor om een evaluatieproces eens per twee jaar te laten plaatsvinden.

Waardering

Dit boek helpt je als kerkelijk opbouwwerker om de rust te nemen, toe te komen aan de trage vragen. De ondertitel is 'Een nieuwe weg voor de kerk'. Wells begint niet met het opsommen van elementen, het delen van bouwplannen om vervolgens je uit te dagen een nieuwe weg te maken. Wells daagt uit tot verder denken en dieper denken. Wie haast heeft en wacht op snelle antwoorden op 'how-to-do' zal delen van het boek taai en saai vinden. Wie de tijd neemt om mee te denken, ontdekt lijnen die van belang zijn in het denken over kerkvernieuwing.

Dit boek laat ook zien hoe theologische reflectie werkt. De doordenking van thema's wordt gevoed vanuit concepten, theorieën en filosofische lijnen. Vanuit een theologische grondhouding worden dan lijnen doorgetrokken naar de kerk. Je komt in dit boek niet overdreven veel Bijbelteksten tegen. Het is dus niet het beschrijven van een fenomeen, bijv. commercie, en met behulp van Bijbelteksten (die we dan toevallig kunnen gebruiken) ons standpunt bepalen.

Het Inleidende hoofdstuk (pag. 13-44), de beschrijving van de visie op kerkvernieuwing, vind ik een aanwinst en maakt duidelijk waarom St. Martin-in-the-Fields met de *Heart Edge*-benadering kiest voor compassie, commercie, cultuur en community/gemeenteleven.

Methodisch wordt ook duidelijk gemaakt dat je wel een kerkvernieuwend idee kunt hebben, maar dat zo'n idee zijn beslag moet krijgen in vormen en bestendig moet worden in een instituut.

En daar zit precies mijn aarzeling: een instituut. De cultuur in Groot-Brittannië en de positie van de Anglicaanse kerk

is anders dan in Nederland. Wie contextduidingen van Nederland serieus neemt (zoals Joep de Hart) komt tot de conclusie dat we leven in een land van hyper-individualisten, die zich moeilijk laten binden en verbinden. We zijn hoogstens geïnteresseerd in de *meerwaarde* en de zegen, maar dan a.u.b. los verkrijgbaar. Lukt het in de kerk van de toekomst-a la St. Martin-in-the-Fields wel met ons als individuele, bricolerende zoekers? Vanuit de praktijk van pioniersplekken blijkt dat de binding/verbinding met mensen nog niet zo eenvoudig is. Om maar niet te spreken over op langere termijn (financiële) verantwoordelijkheid te gaan dragen. Maar misschien heeft dat ook wel te maken met het gegeven dat we ons kerk-zijn meer bedrijfsmatig moeten aanpakken [de keuze die St. Martin-in-the-Fields maakte, toen men op de rand van een faillissement balanceerde (p. 86)].

Kortom: een warme aanbeveling voor kerkelijk opbouwers die niet te snelle antwoorden willen geven!

Samuel Wells, De toekomst die groter is dan het verleden. Een nieuwe weg voor de kerk, 2019/2020, KokBoekencentrum, Utrecht, ISBN: 978 90 435 34673, 208 pagina's, € 19,99.

WEER OPEN!

NICO BELO

Het is mooi om te zien hoe een reclameslogan, in dit geval van de campagne van Coca-Cola, een heel denkproces lostrekt. Dat gebeurt bij Tim Vreugdenhil. Met de slogan *Open Like Never Before* wil Coca-Cola na de corona-crisis niet gewoon weer open gaan of terug naar het oude normaal. Coca-Cola wil een stap verder zetten. En als je dit toepast op de kerken..... wat betekent dat dan?

Trendrede of change story

Vreugdenhil is predikant, stand-up theoloog en kerkvernieuwer. Hij is de founder van *City-kerk*, een nieuwe kerk in de oostelijke binnenstad van Amsterdam. Vreugdenhil is ook betrokken bij de theologische netwerken *HeartEdge* en *City to City* (Gr. Brittannië). In 2020 bracht hij in opdracht van vier kerkgenootschappen een *missionaire rede* uit, een trendrede met het oog op het tijdvak 2020-2030.

Een trendrede is, op grond van waarnemingen en analyse, een duiding van de komende tijd van een toekomstonderzoeker. Een *change story* is een verhaal dat de basis legt voor actie, dat mensen raakt en inspireert en hen probeert mee te nemen. Vreugdenhil introduceert dit begrip in zijn boek (p.55). Dit boek is geen analyse van een toekomstonderzoeker, maar veel meer een *change story*, een uitgeschreven vertelling van een denken en ontdekkingsproces. En het werkt: je krijgt zin om mee te denken en mee te praten over kerkvernieuwing met het oog op de toekomst.

Wat houdt de story in?

Vreugdenhil acht juist in onze tijd de kerk een kansrijk concept (p. 7). De kerk is niet uit, maar in! Tenminste, als je als kerk opener wil zijn dan ooit. Met het oog op het uitspreken van de trendrede had hij al volop nagedacht over kansen voor de kerk, het benutten van kantelmomenten in de tijd, maar dan komt corona. Dat had geen trendwatcher voorzien.

Een crisis. Maar een crisis kun je bagatelliseren, ontkennen, ervan weggijken en (vroom) wegredeneren. Vreugdenhil benadrukt dat je de crisis moet omarmen, eerlijk in en onder ogen moet zien. Doordenk een crisis vanuit het slechtst denkbare scenario. Dat maakt je juist creatiever. Dat prikkelt je om je diepste verlangens uit te spreken. Durven we echt de gedachte toe te laten, dat de kerk in Nederland over enkele jaren niet meer zal bestaan?

In navolging van zijn leermeester prof. Gerrit de Kruif (hoogleraar ethiek aan de Universiteit van Leiden) wil Vreugdenhil *dubbel denken* beoefenen. Dubbel denken: je doordent dan helemaal voluit de negatieve kanten en nadelen van een crisis, maar je probeert ook voluit de kansen van een crisis te doordenken. Of nog weer anders: een thematiek doordenk je voluit als toekomstonderzoeker, maar ook voluit als theoloog.

Voor de kerk van de toekomst acht Vreugdenhil 5 stappen of kernen essentieel. Op pag. 25 worden ze kort genoemd:

1. Kerk-zijn staat of valt met spiritualiteit
2. Kerk-zijn is een kwestie van innovatie
3. Kerk-zijn hangt in belangrijke mate af van de inhoud
4. Kerk-zijn draait vandaag om communicatie
5. Kerk-zijn is een zaak van community.

In hoofdstukken worden deze kernen dan verder uitgewerkt.

In het hoofdstuk over *spiritualiteit* wordt geanalyseerd dat het in onze samenleving ontbreekt aan *veerkracht*. Mensen groeien ook op, zonder al te veel weerstanden. Ouders proberen voor hun kinderen alle obstakels uit de weg te ruimen (daarom worden ze ook curling-ouders genoemd). De corona-crisis maakt duidelijk dat we als samenleving moeilijk met tegenslag kunnen omgaan. Om vol te houden hebben we *veerkracht* nodig. Dat is kracht om op te staan (p. 39). Met *veerkracht* kunnen we met ingrijpende veranderingen of verstoringen omgaan. Gelukkig is *veerkracht* te trainen. Wat zou het mooi zijn wanneer die training of karaktervorming zou plaatsvinden vanuit de kerken, dat kerken oefenplekken zijn van *kwetsbaarheid* én *veerkracht*.

Vertellend over *innovatie* begint Vreugdenhil over zijn 'getroffen' zijn door de slogan van Coca-Cola: *Open Like Never Before*. Dat moet ook voor de kerken gelden! Innovatie begint met open staan voor... Kenmerkend voor een kerk zou moeten zijn dat ze vernieuwend, innovatief is. Want is open-zijn niet kenmerkend voor veel bijbelverhalen en zelfs voor God? God zelf is innovatie, aldus Vreugdenhil. Hij is én onveranderlijk én innovatief (dubbel denken!).

Om binnen een organisatie te komen tot *innovatie* is wel een voorwaarde dat je vertrouwen hebt in je medewerkers, namelijk in hun capabel zijn om te innoveren. Deze les heeft Vreugdenhil geleerd van Bastiaan Walenkamp, innovatiedirecteur bij Deloitte. Ik constateer: Waarderend Leiderschap is dus heel belangrijk!

De kerk moet *inspireren*. Als het gaat over inspireren, dan heb je het over de inhoud die de kerken zouden moeten brengen. Voor Vreugdenhil kun je de inhoud focussen op een palet van zes thema's. Die zijn van belang voor mensen in onze samenleving. Mensen leiden aan *zielsarmoede* (een term van prof. Van Engelen). Maar ten diepste verlangen mensen in onze samenleving naar *stilte*, *dienen*, *zeggingskracht* (o.a. van bijbelteksten), *communie* (vormen om communie, gemeenschap bevorderen), *delen* en *lange adem* (taaie kwesties mogen er zijn en in die taatheid blijven we bij de ander).

Als dit de thema's zijn, dan moet je ook nadenken over de vraag hoe je deze thema's bespreekbaar kunt maken: er volgt een hoofdstuk over *communicatie*. Het boek wordt afgerond met twee hoofdstukken:

één over commitment (erbij horen) en één over de openingszet: waar begin je nu met kerkvernieuwing? Maar eerst goed nadenken voor je de eerste zet doet. Ga wel met het gelezene aan het werk, want het is urgent!

Waardering

Vreugdenhil heeft in dit boek veel bij elkaar gesprokkeld. Hij maakt er een boeiend verhaal van. Hij verstaat de kunst van story-telling. Ervaringen worden gedeeld, je wordt deelgenoot van reflecties en er wordt gezocht naar een bijbelse onderbouwing. Maar het associeert maar door. Er wordt veel 'losgetrokken' (zoals in hoofdstuk 5). Misschien moet je bij de denkprocessen over kerkvernieuwing ook van ophouden weten. Op een bepaald moment toch gewoon de stap zetten: niet onbezonnen, maar wel zetten. Wie blijft streven naar meer dan 100% doordenking, bezinning, het in kaart brengen van alle bedreigingen en kansen, bereikt uiteindelijk maar 80 procent van de kwaliteit en het effect (is een oude managementregel).

Ik ben het met Vreugdenhil eens dat we in de kerken creatieve geesten missen, die in staat zijn treffende slogans te bedenken. We kunnen veel leren van de creativiteit in onze samenleving. Let maar op de billboards langs de wegen: treffende slogans. Misschien moeten we binnen de kerken veel meer tijd én geld hiervoor vrij maken. Kwaliteit mag wat kosten! De thema's en slogans, die ik nu tegenkom, zijn vaak afgezaagd én voorspelbaar!

Dubbel denken stimuleert een creatief denkproces. Vreugdenhil pleit om dit niet alleen te doen vanuit een utopie (een droombeeld), maar dus ook vanuit een dystopie (een schrikbeeld). Het voorkomt zeker eenzijdigheden, wegstijgen en 'luchtfietserij'. Maar of het altijd lukt? Vreugdenhil gaat er zelf ook niet helemaal consequent mee om. Bij de uitwerking van het thema *veerkracht* wordt Churchill erbij gehaald. Churchill maakte destijds duidelijk dat *veerkracht* ontstaat uit geloof in de uiteindelijke overwinning en de acceptatie van het feit dat de weg ernaar toe lang en moeilijk is. M.i. geen dystopische benadering van Churchill.

Hoe dan ook: het echte, diepe verlangen van mensen op het spoor komen, is belangrijk. En dan weet ik niet of de thema's die Vreugdenhil noemt, de thema's van het verlangen van mensen in onze samenleving zijn. Ik herken wel veel, maar ik aarzel ook. Over welke groep heeft Vreugdenhil het? 'Mensen in onze samenleving' is ook

wel een breed begrip en een brede groep. Wordt zijn denken over het verlangen en de thema's gevoed vanuit zijn contacten met jonge, hoog opgeleide professionals? Zijn bijvoorbeeld onze 'praktisch vaardige' mensen zich zo bewust van hun diepste verlangens? En zo ja, is het voor hen mogelijk die onder woorden te brengen? Vreugdenhil benoemt zelf dat in onze samenleving een proces van *ontlezing* plaats vindt. Gelden voor mensen die niet zo vaardig zijn in lezen, dan ook thema's als *stilte*, *dienen*, *zeggingskracht* (van bijbelteksten), *communie* (vormen om communie, gemeenschap te bevorderen), *delen* en *lange adem*? Hoe doe je dat met het thema *zeggingskracht*, wanneer mensen niet eens bijbelteksten kunnen lezen?

Daarover doordenkend zou ik zelf denken aan thema's als: *zien en gezien worden*, *erkenning* (je mag er zijn zoals je bent), *behoefte aan een luisterend oor*, *leren omgaan met de vele prikkels* (van je smartphone), *ontstressen*, *behoefte aan mensen die wél bij je blijven*. Ik herken me meer in de communicatiewetten, die in hoofdstuk 5 genoemd worden: woorden geven aan de innerlijke onrust, mensen hoop bieden en vragen of er iets is dat werkelijk zalig maakt (p. 115-116).

Opener dan ooit!

Er wordt in dit boek dus veel aangereikt. Maar wat houdt ik over met het oog op kerk van de toekomst?

Ik noem kort:

- neem de mensen voor wie je kerk wil zijn heel serieus, sta voor hen open, ken hen heel goed;
- wees mens met de mensen en probeer vanuit relaties die gaan ontstaan (omdat je betrouwbaar gebleken bent) er voor hen te zijn;
- stel grenzen (je hoeft niet door mensen geëxploiteerd te worden, omdat je christen bent), maar blijf hen nabij in taaie, ingewikkelde situaties en
- biedt een woord van hoop.
- Om dat te kunnen als christen, leidinggevende in een kerk, heb je zelf plekken van afstand nemen, tijd en rust nemen nodig in huizen van gebed, kerken en kloosters.

Van harte hoop ik dat een drie-dubbel-denk-proces door dit boek gestimuleerd wordt: vanuit de dystopie, de utopie én de apocalyps (de toekomst van God)!

Tim Vreugdenhil, Opener dan ooit, nieuwe kansen voor kerken, 2021, KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht, ISBN: 978 90 435 3700 1, 160 pag.

STORY LISTENING: ORGANISEER DE ONDERSTROOM EN KRIJG MEDEWERKERS MEE.

LYDIA ROOSENDAAAL

In *Storylistening* nemen Annet Scheringa en Simone Beemster de lezer mee in cultuurverandering binnen een organisatie vanuit de onderstroom. Hoe je door te luisteren naar verhalen van mensen uit alle lagen van de organisatie parels opduikt en de inzichten vertaalt naar interventies, die zorgen dat mensen betrokken blijven en meekomen. Een boek vanuit de praktijk en een praktisch boek.

Bij het lezen van *Storylistening* komt bij mij in gedachten wat Ruben van Zwieten, predikant en ondernemer van de Nieuwe Poort, eens zei: 'Het gaat niet om die ene stip op de horizon als eindpunt, maar om de stip die bestaat uit verhalen van mensen.' Samen de weg gaan, een weg van co-creatie waar input wordt geleverd door mensen uit alle lagen van de organisatie en samen betekenis wordt gegeven aan de huidige situatie.

Luisteren, luisteren en nog eens luisteren

Ook de schrijvers Annet Scheringa en Simone Beemster van *Storylistening* geloven weinig in het zetten van een stip op de horizon in een top-down geplande strategie, bv. door doelen, doelstellingen, visies en veranderplannen rond te sturen, mensen te verleiden mee te gaan doen in een vooraf bedacht traject, cijfers te presenteren (meten = weten), enz. In zo'n geplande strategie hebben de *blauwdenkers* (naar de kleurenaanpak van De Caluwé) het voor het zeggen en maken zij gebruik van wat er in de bovenstroom voor handen is.

Juist in veranderingsprocessen roept dit weerstand en polarisatie op, mensen nemen posities in, verstarren en bewegen niet (meer) mee.

De schrijvers nemen de lezer mee in de wereld van onderstroomverhalen. *Storylistening*, luisteren naar onderstroomverhalen, levert parels aan inzichten op. Zij beschrijven in hun boek hoe deze verhalen van de mensen binnen de organisatie een cruciaal hulpmiddel kunnen zijn om de onderstroom met de bovenstroom

te verbinden en zo stilstand te verhelpen en 'mensen mee te krijgen'

Opzet boek – theorie en praktijk

Het eerste deel heet 'Welkom in de wereld van de onderstroom' en is het theoretische deel. We vinden er de omschrijving van wat we verstaan onder de onder- en bovenstroom, de kracht van verhalen, van storytelling naar storylistening.

Het tweede deel gaat over storylistening in de praktijk. Toepassing van storylistening in verschillende fasen van een veranderproces (interventies, diagnose, veranderstrategie en interventieplan) en vanuit verschillende vraagstukken (bv. vormen en communiceren van visie- en missieverhalen).

De basis is de methodiek van het verzamelen van verhalen en parels opduiken: onder meer ontdekken en analyseren van thema's en patronen, inzichten verbinden met de bovenstroom, communicatie en interventies. De schrijvers doen dit aan de hand van acht praktijkverhalen van Nederlandse organisaties. Verdiepende theorie en heldere handvatten helpen de lezer om met storylistening beweging in de eigen organisatie te krijgen. Ieder hoofdstuk eindigt met een korte samenvatting

Het boek is helder van opzet en prettig leesbaar. Belangrijke aandachtspunten zijn in groen afgedrukt, evenals de (korte fragmenten uit) casussen. Behulpzaam zijn de verhelderende overzichten, tabellen, schema's en illustraties om een methodiek toe te lichten, een tool uit te werken als voorbeeld, een proceslijn aan te geven, enz. Daarmee wordt het niet alleen een boek uit de praktijk, maar ook een heel praktisch boek.

Waarde van het boek voor gemeentebegeleiding

Hoewel het boek niet vanuit de kerkelijke praktijk geschreven is, is veel van wat de schrijvers aandragen in de praktijkverhalen herkenbaar. Veel resoneert uit de

wereld van de gemeente- en kerkopbouw mee. Het boek verdiept de twee besproken boeken uit het vorig WKO-bulletin.¹

Het boek is van grote waarde voor de procesbegeleider die in een gemeente met verhalen uit de organisatie werkt. Concrete handvatten helpen de begeleider niet alleen verhalen te verzamelen (waarom, hoe, bij wie), maar ze ook in de organisatie als middel in te zetten om de reis gezamenlijk af te leggen met het oog op de veranderpraktijk.

Daarnaast versterkt het boek het besef dat niet de 'sterke leider die visie heeft' of 'kerkrentmeesters die over het geld gaan' bepalen in welke richting de gemeente moet denken, maar dat de gemeente eigenaar is van haar eigen proces.

Conclusie

In deze tijd waarin veel in gemeenten onder druk staat, wil er nog wel eens een klimaat heersen van knopen doorhakken met het oog op de toekomst. Soms staan daarbij mensen op die dan de leiding daarin nemen. In het werkza-

¹ Robbert Masselink, e.a.; Veranderen met appreciative inquiry, waarderend actieonderzoek in de praktijk; Boom; november 2020; ISBN 978 90 24429 691; 335 pagina's.
Bert Bakker; Samenspel; Kansrijk veranderen in de kerk; Ekklesia; november 2020; ISBN 978 90 75569 889; 220 pagina's.

me leven zijn ze ooit leidinggevende geweest. Zij wijzen de richting en geven aan welke kant we op moeten.

Juist in deze tijd is het meer en meer noodzakelijk om aandachtig en respectvol naar elkaar te luisteren. Nieuwsgierig te zijn naar wat de ander te vertellen heeft. *Storylistening* geeft een goed inzicht in hoe (echt) luisteren naar (persoonlijke) verhalen in organisaties ingezet kan worden om stagnatie in verandertrajecten te verhelpen en de onderstroom met de bovenstroom te verbinden.

En het boek is tevens een rijk boek vol met praktische instrumenten. Een aanrader.

Annet Scheringa & Simone Beemster; *Story Listening: organiseer de onderstroom en krijg medewerkers mee*. Business Contact; 2020; ISBN 978 90 470 1368 6; 279 pagina's

Scheringa en Beemster kennen de communicatie- en veranderpraktijk en de storytellingmethode vanbinnen en vanbuiten. Met 'Storylistening' gaan ze een stap verder en helpen ze organisaties om soepel in beweging te komen dankzij de kracht van onderstroomverhalen. Het boek 'Storylistening' werd genomineerd en stond op de Shortlist Managementboek van het Jaar 2021

Lydia Roosendaal is (waarderend) opbouwwerker en gemeentebegeleider bij Lydia Roosendaal Kerkadvies en Gemeentebegeleiding. Tevens is zij redactielid van het WKO-bulletin.
www.lydiaroosendaal.nl

VITAAL GEMEENTE-ZIJN: LESSEN UIT DE PRAKTIJK VAN DE NIEUWTESTAMENTISCHE GEMEENTEN.

LYDIA ROOSEDAAL

De christelijke gemeente is – zo schrijft Nico Grijzenhout - steeds meer gaan lijken op een gewone organisatie, die op een zelfstandige manier wordt opgebouwd. Het gemeentelven en het dagelijkse leven van christenen zijn twee aparte domeinen geworden, waardoor de doorwerking van het evangelie van Jezus wordt belemmerd. Voor de herijking van de huidige christelijke gemeenten gaat Grijzenhout te rade bij het leven in de nieuwtestamentische gemeenten.

Dit boek beschrijft wat daarvoor nodig is.

Nico Grijzenhout neemt het leven in de nieuwtestamentische gemeenten als uitgangspunt voor het herijken van het leven in de huidige christelijke gemeenten. Zij vormen een raamwerk voor het vitaal functioneren van iedere christelijke gemeente van vandaag. "Een gemeente die zoekt naar het houvast én de beweeglijkheid om in de eigen situatie (context) optimaal te functioneren, vindt in dit raamwerk een betrouwbare

basis. Een gemeente kan snel aansluiten op de werkelijkheid, zonder eerst door een doolhof van onzekerheden te moeten gaan.” (p.21).

Kenmerkend voor de eerste christenen was, dat zij het gemeentelven lieten samenvloeien met het leven van elke dag. Zo kon het evangelie vrijuit stromen om gevallen mensen te redden. De schrijver ziet hierin de noodzaak van deze aanpak. Het roer moet om.

De opbouw van het boek

Deel I beschrijft de eerste soort activiteiten: de godsdienstige bijeenkomsten. Deel II beschrijft de tweede soort activiteiten: de liefdemaaltijden. Deel III beschrijft de derde soort activiteiten: de overige activiteiten; zoals de kerkelijke contacten en activiteiten, dagelijkse contacten en activiteiten, pastorale zorg en diaconale hulp en getuigenis. Deel IV beschrijft de plaatselijke gemeente en deel V beschrijft de leiding van de christelijke gemeente. Ieder hoofdstuk eindigt met gespreksvragen, waardoor het boek ook geschikt is om in gemeentegroepen gelezen en besproken te worden.

Uit de opbouw van het boek blijkt dat Nico Grijzenhout zich vooral in de herijking terugbuigt op het evangelie als leidraad. Van een evangelist is dat misschien ook niet anders te verwachten. De noten bij de verschillende hoofdstukken verwijzen vooral naar nieuwtestamentische teksten. De schrijver pleit voor een totaalwerking in het gemeentelven. Alles hangt met alles samen en komt zo tot eenheid én beweeglijkheid. Juist die beweeglijkheid is anti-modellen, die proberen grip te krijgen op het christelijk leven. Dat leidt tot verstolling en verstarring. Die beweeglijkheid is ook anti-dogmatisch, want Jezus uitgangspunten wijzen de weg.

Bijbel en gemeenteopbouw

Stefan Paas schrijft in het Woord Vooraf: “Ik ben het met Grijzenhout eens dat de kerk vandaag een herijking nodig heeft, en dat we daarvoor eerst en vooral moeten kijken naar hoe de kerk is begonnen [...]. De hartstocht van Grijzenhout en zijn bevoegdheid voor het Evangelie zijn hartverwarmend.”

Ik ben het met Stefan Paas eens en vraag me tegelijkertijd af:

- Hoe kan een probleem teruggebracht worden tot één oorzaak en één oplossing?
- Staande in deze tijd hebben we te maken met gemeenten zoals die geworden zijn en is er sprake van een grote diversiteit. Hoe kan een sprong in de tijd terug naar de eerste christenen de tijd overbruggen?
- Geschoold in de gemeenteopbouw vind ik weinig terug van de inzichten uit de gemeenteopbouw en de praktische theologie. Ook bij de beschrijving van de agapè-maaltijden mis ik de recente ontwikkelingen over hoe maaltijden een rol spelen in de opbouw van de gemeente, juist in haar context.
- Hoe flexibel en beweeglijk de schrijver ook de christelijke gemeente voor ogen heeft, hoe het dagelijkse en het gelovige leven ook zouden moeten samenvloeien, telkens weer worden er grenzen getrokken tussen de kerk en de wereld, christenen en niet-christenen. Je hoort erbij of je hoort er niet bij. Dit exclusief denken is het onderliggend belang en voedt de opdracht om alle volken te onderwijzen met het Evangelie. Een onmogelijke opdracht? Niet wanneer je de uitgangspunten van Jezus ziet die de weg wijzen en wanneer je de lessen uit de praktijk van de nieuwtestamentische gemeenten leest.

Het boek is interessant voor mensen die zich willen verdiepen in het leven en geloven van de eerste christelijke gemeenten, om aan het denken gezet te worden met het oog op zowel het persoonlijke leven als gemeentelven.

Nico Grijzenhout; Vitaal gemeente-zijn; lessen uit de praktijk van de nieuwtestamentische gemeenten; KokBoekencentrum Utrecht; 2021; ISBN 978 90 435 3607 3; 144 pagina's.

Nico Grijzenhout [praktisch theoloog] werkte eerst bij de politie in Ede en Amsterdam. Sinds lange tijd is hij evangelist in dienst van de IZB en verbonden aan de Hervormde gemeente te Veenendaal.

Lydia Roosendaal is (waarderend) opbouwwerker en gemeentebegleiter bij Lydia Roosendaal Kerkadvies en Gemeentebegleiding. Tevens is zij redactielid van het WKO-bulletin.
www.lydiaroosendaal.nl

WKO-Bulletin verschijnt drie keer per jaar.

Redactieleden:

Nico Belo

Lydia Roosendaal

Marianne van Tricht

Nelleke ten Wolde

WKO-lidmaatschap: € 90,- per jaar

Studentenlidmaatschap: € 25,- per jaar

Los abonnement: binnenland: € 35,- per jaar

Buitenland: € 42,50 per jaar

Los nummer: € 9,- incl. porto

Secretariaat/redactie: info@wvko.nl

Website: www.wvko.nl

